

Güncel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Araştırmaları

Editör
OSMAN YILMAZ

BİDGE Yayınları

Güncel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Araştırmaları

Editör: OSMAN YILMAZ

ISBN: 978-625-8567-17-5

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2025-12-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

ÖNSÖZ

Sosyal bilimlerin her alanında insan mekanı ile birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Beşeri ve ekonomik coğrafyanın kapsamında bulunan konuların, birçok faktörün etkisiyle oluşması, araştırmacıları farklı disiplinlerle ilişki kurmaya yöneltmektedir. Bu nedenle beşeri ve ekonomik coğrafya konularının araştırılması ve analiz edilmesi sürecinde nüfus bilimi, iktisat ve sosyoloji gibi birçok bilim dalından yararlanılmaktadır. Ülkemizde çok çeşitli doğal, beşeri ve ekonomik kaynaklar bulunmakla birlikte bunlardan yeterince yararlanılmadığı görülmektedir. Yörelere ekonomik yönden gelişmesi ve kalkınması için, öncelikle ekonomik ve sosyal potansiyelin çok iyi etüt edilmesi gerekmektedir. Bölge ve yörelere kalkınması için, yapılacak çalışmaların isabetli ve rasyonel olabilmesinin yolu, kaynakların tespit edilip, verimli kullanılmalarına bağlıdır. Gelişme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi, her şeyden önce coğrafi potansiyelin tespiti ile mümkündür. Gerçekten de doğal ve beşeri çevre özelliklerinin belirlenmesi, gerek planlama kararları, gerekse ekonomik ve sosyal amaçlı yatırım modellerinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Beşeri ve ekonomik coğrafya alanında yapılmış araştırmaların yer aldığı bu kitap “Güncel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Araştırmaları” adıyla hazırlanmış bulunmaktadır. Bu eserin oluşturulmasında emeği geçen bölüm yazarları başta olmak üzere kitabın hazırlanmasının her aşamasını düzenleyen ve takip eden BIDGE Yayınları çalışanlarına teşekkür ederim. Bu çalışmanın alana ve okuyucularına katkı sağlamasını diliyorum,

EDİTÖR

Prof. Dr. Osman YILMAZ

Aralık 2025

İÇİNDEKİLER

EGE (TR3) DÜZEY-1 BÖLGESİ'NDE 2007-2024 YILLARI ARASINDA NÜFUSUN GELİŞİMİ VE İLLERE DAĞILIŞI	1
--	---

MURAT YILMAZ

DOĞU MARMARA (TR4) DÜZEY-1 BÖLGESİNDE 2007-2024 YILLARI ARASINDA DEMOGRAFİK YAPININ DEĞİŞİMİ	21
--	----

MURAT YILMAZ

TURGUTLU İLÇESİNDE SANAYİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	48
---	----

OSMAN YILMAZ, HAMİT ARI

TİRE İLÇESİNDE HİDROGRAFİK YER ADLARI	66
---	----

HASAN KARA

BÖLÜM 1

EGE (TR3) DÜZEY-1 BÖLGESİ'NDE 2007-2024 YILLARI ARASINDA NÜFUSUN GELİŞİMİ VE İLLERE DAĞILIŞI

MURAT YILMAZ¹

Giriş

Nüfus sınırları belli olan bir alanda belli bir zamanda yaşayan insan sayısı olarak tanımlanmaktadır. Nüfusun gelişimi, demografik yapısı, eğitim seviyesi, kentleşme oranı ve dağılışı gibi konular önemlidir. Göç alan ve veren yerlerde doğumların ve ölümlerin yanı sıra göç faktörü de nüfus gelişimini etkiler. Göçlerin yanı sıra toplam doğurganlık hızı ve ortalama ömür gibi değişkenler bir yerde demografik yapıyı şekillendirir. Eğitim ve sağlık hizmetleri başta olmak üzere bir yerde nüfusun yaş-cinsiyet yapısı ve bağımlılık oranı, kamu hizmetleri, istihdam ve üretim gibi alanları etkiler. Bu açıdan bir yerde demografik yapının zamansal değişimini ortaya koymak ve buna bağlı olarak gelecekteki durum hakkında verilere dayalı çıkarımlarda bulunmak, bize göre yukarıda belirtilen hizmetler ve istihdam planlaması için son derece önemlidir.

¹ Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Orcid: 0000-0001-7049-098X

Kaba doğum ve kaba ölüm hızı arasındaki fark doğal artış hızı olarak isimlendirilmekte olup bu değişken göçlerle birlikte nüfus gelişiminin ana unsurudur. Fazla göç alan yerlerde nüfus doğal artış hızına göre daha hızlı artarken göç veren yerlerde ise nüfus artışı doğal artış hızına göre daha yavaş olmaktadır. Kaba doğum hızının kaba ölüm hızından fazla olduğu yerlerde doğal artış hızı pozitif değer alır ve bu yer göç almazsa da nüfus yıldan yıl artar. Kaba doğum hızının kaba ölüm hızından az olduğu yerlerde ise nüfusun doğal artış hızı negatif değerler alır ve bu yerde net göç hızı sıfır olursa nüfus yıldan yıla azalır. Nüfusun doğal artış hızının eksi değer aldığı bir yerde, net göç hızı pozitif olursa net göç hızı ile doğal artış hızı arasındaki fark artı değer alırsa nüfus artar (Yılmaz ve Köse 2024). Ancak örneğin net göç hızının %0 olduğu bir yerde nüfusun doğal artış hızı %0-1,5 ise burada nüfus azalır. Çünkü net göç hızı ile doğal artış hızını topladığımızda fark %0-0,5 olur.

Toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının yüksek olduğu bir yerde zamanla sağlık hizmetleri gelişir, beslenme ve barınma olanakları iyileşirse nüfus hızla artar. Nüfus patlamasının yaşandığı bir yerde genellikle 25-30 yıl gibi kısa bir sürede nüfus iki katına çıkar. Toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının giderek azaldığı bir yerde ortalama insan ömrü ve ortalama yaş yükselirse burada nüfus yaşlanır. Yani her geçen yıl çocuk nüfusun toplam nüfustaki payı azalır, yaşlı nüfusun payı ise artar. Yaşlı nüfusun %15'leri bulması ile kaba ölüm hızının %10'un üzerine çıktığı bir yerde toplam doğurganlık hızı da iyice azalmışsa nüfus artış hızı sıfıra yaklaşır ve hatta zamanla sıfırın da altına iner (Yılmaz ve Köse 2024).

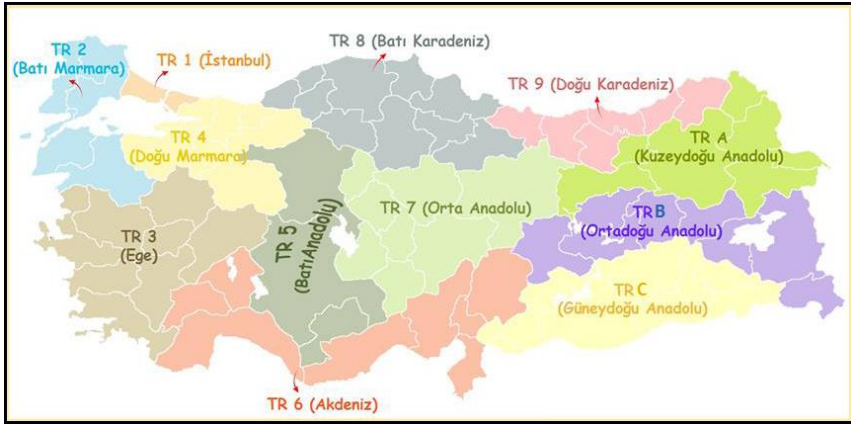
Kentler eğitim ve sağlık hizmetlerinin daha iyi olduğu ve çalışan nüfusun büyük oranda imalat ve hizmetler sektöründe istihdam edildiği yerleşmelerdir. Buna karşın kırsal yerleşmelerde ise eğitim ve sağlık hizmetleri kentlere göre daha geri de olup

buralardaki nüfus büyük oranda tarımsal faaliyetlerde istihdam edilir (Özgür, 1998; Tümertekin, ve Özgüç 2011). Kırsal-tarımsal toplumsal yapılarda toplam doğurganlık hızı daha yüksekken kentsel toplumlarda bu hız daha azdır. Ancak Türkiye gibi pek çok gelişmekte olan ülkede kırsal yerleşmelerde eğitim seviyesinin yükselmesi ve yol, su, elektrik ve eğitim alt yapısının iyileştirilmesi ile günümüzde artık toplam doğurganlık hızı azalmıştır. Hatta genç nüfusu sürekli göçle kaybeden ve büyük oranda yaşlıların yaşadığı kırsal alanlarda nüfusun kendini yenileme kabiliyeti de azalmıştır (Yılmaz, 2015).

Bilindiği gibi nüfus gelişimi ve demografik yapının değişimi ile sosyoekonomik, sosyokültürel yapı arasında ilişki kuran en önemli kuram *demografik geçiş* (demografik döngü de denir). Bu kurama göre *yüksek durağanlık aşaması* (birinci aşama) kırsal-tarımsal toplumsal yapıları temsil eder. Bu toplumlarda toplam doğurganlık ve kaba doğum hızı yüksektir, ancak kaba ölüm hızı da yüksektir. Bu nedenle nüfus artış hızı çok fazla yükselmez. İkinci aşama olan *ilk yayılmada* tarım toplumunda beslenme, barınma, temizlik koşulları ve sağlık hizmetleri iyileşmeye başladığından ham ölüm hızı azalır ve nüfus artış hızı artar, hatta nüfus patlaması yaşanır. Üçüncü aşama olan *geç yayılmada* ise tarım toplumu artık büyük oranda kentli, eğitilmiş, sağlık hizmetlerinin geliştiği bir topluma dönüşmüş ve kaba doğum hızı giderek azalmaya başlamıştır. *Düşük durağanlık* denilen son aşamada ise; aile yapısının zayıfladığı, boşanmanın arttığı, ilk evlenme yaşının yükseldiği ve refahın arttığı toplumda, toplam doğurganlık ve kaba doğum hızı iyice azaldığı ve ortalama ömür uzadığı için nüfusta yaşlanma belirginleşir. Bu toplumsal yapılarda zamanla kaba ölüm hızı, kaba doğum hızını geçmeye başlar. Yani doğal artış hızı eksili değerler almaya başlar (Yüceşahin, 2009; Tümertekin ve Özgüç, 2011). Ege bölgesinde nüfus gelişimi adı geçen kuramla ilintili olarak ele alınacaktır.

Ege düzey-1 bölgesi (TR3) Türkiye'deki 12 düzey-1 bölgesinden biri olup bu bölgede TR31, TR32 ve TR33 düzey-2 bölgeleri bulunmaktadır. TR31 düzey-2 bölgesinde İzmir düzey-3 bölgesi, TR32 düzey-2 bölgesinde Aydın, Denizli ve Muğla düzey-3 bölgeleri ve TR33 düzey-2 bölgesinde ise Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya ile Uşak düzey-3 bölgeleri, yani illeri yer almaktadır. Ege bölgesi yaklaşık 90 bin kilometre kareyi bulan yüz ölçümü ile Türkiye'de Orta Anadolu (TR7) ve Akdeniz'den (TR6) sonra en geniş üçüncü bölgedir (Yılmaz, 2023).

Şekil 1. Türkiye'deki 12 Düzey-1 Bölgesi

Kaynak: www.tuseb.gov.tr.

Amaç, Veri ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı Ege düzey-1 bölgesinde 2007-2024 yılları arasında nüfusun gelişimini ve illere dağılışını incelemektir. Ayrıca nüfusun gelişimini ve illere dağılışını etkileyen toplam doğurganlık hızı, kaba doğum ve ölüm hızı ile doğal artış hızı ve net göç hızındaki değişim de analiz edilecektir. Çeşitli değişkenlerin zamansal değişimini ele alan bu çalışmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile bu çalışmada nicel yöntem kullanılmıştır. Çalışmada nicel veri analizi tekniklerinden zaman

serisi veri analizi tekniği kullanılmıştır. ‘Zaman serisi verileri, aynı değişkenin belirli bir zaman içindeki seyrini gösteren veri kümeleridir. Bir başka deyişle zaman serileri istatistiki verilerin oluş zamanları esas alınarak sıralanması sonucu elde edilen verilerdir. Zaman serilerinin hazırlanmasındaki temel amaç, bir değişkenin geçmişte gösterdiği eğilimleri açıklamak ve bu bilgileri kullanarak gelecekteki davranışını tahmin etmektir. Bu bölümde zaman serilerinin nasıl görselleştirileceği ve tahmin modelinin nasıl geliştirilebileceği üzerinde durulacaktır’ (Çevre, şehirçilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2020).

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu’nun verileri kullanılmıştır. Nüfus miktarı verileri 2007-2024 dönemini kapsarken yıllık artış ve net göç hızı verileri 2008-2024 dönemini ve toplam doğurganlık, kaba doğum, kaba ölüm hızı verileri 2009-2024 dönemini kapsamaktadır. Nüfusun artış hızı verisi kaba doğum ve kaba ölüm hızından yararlanarak tarafımızca yapılmıştır.

Bulgular

Ege Bölgesi’nde 2007-2024 Yılları Arasında Nüfus Gelişimi

2007 yılında Ege bölgesinin nüfusu yaklaşık 9,3 milyon iken 2024’te bu değer yaklaşık 11 milyona çıkmıştır. 17 yılda bölgenin nüfusu yaklaşık 1 milyon 675 bin, diğer bir ifade ile %18 artmıştır. Ege’de Bu süreçte bölgede yıllık artış hızı %1 olup düşük bir değer almıştır (Tablo 1). Ege günümüzde Türkiye’de 12 düzey-1 bölgesi içinde İstanbul’dan sonra en kalabalık ikinci bölgedir (Yılmaz, 2023).

Tablo 1 2007-2024 Yılları Arasında Ege Düzey-1 Bölgesi’nde Nüfus Miktarının Değişimi

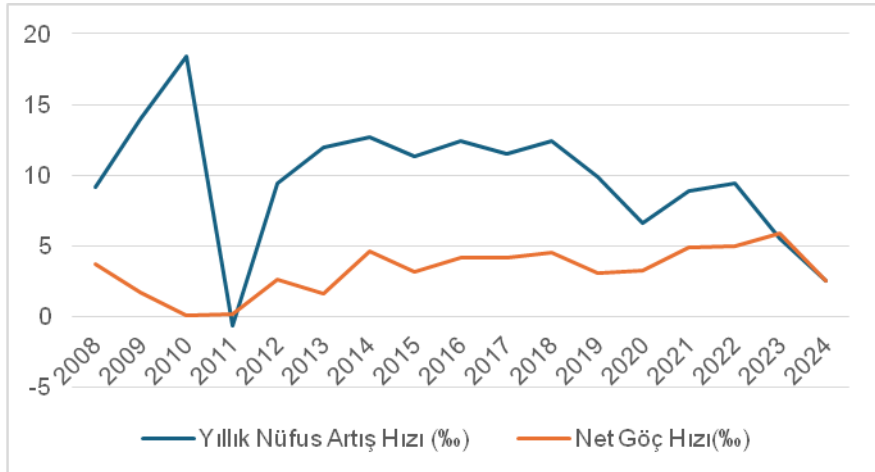
2007			2024					
Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Artan- Azalan	17 Yıllı k Artış	Yıllı k Artış %’si

							%'si	
466927 1	463005 1	929932 2	546038 6	551397 1	1097435 7	167503 5	18	1

Kaynak: TÜİK verileri/Oran hesaplamaları tarafımızca yapılmıştır.

Ege Bölgesi'nde 2008-2024 arasında yıllık nüfus artış hızı 2011 dışındaki tüm yıllarda pozitif değerler almıştır. 2011'i bir kenara bıraktığımızda 2008-2019 arasında kabaca %9,2 (2008) ile %18,3 (2010) arasında değişen yıllık nüfus artış hızının son yıllarda %3-5 gibi daha düşük değerlere indiği dikkat çekmektedir. Doğal artış hızının son yıllarda %2'nin ve net göç hızının %3'ün altına inmiş olması, doğal olarak bölgenin nüfus artış hızına etki etmiştir (Tablo 2, Tablo 5).

Şekil 2 Ege Düzey-1 Bölgesinde 2008-2024 Arasında Nüfusun Yıllık Artış Hızı ve Net Göç Hızının Değişimi Grafiği

Kaynak: TÜİK verileri.

Bir yerde alınan ve verilen göç arasındaki farka net göç, net göçün 1000 ile çarpılıp oranın toplam nüfusuna bölünmesiyle elde edilen değere ise net göç hızı denir (Tandoğan, 1998; Yılmaz, 2021; Yılmaz, 2023).

Ege düzey-1 bölgesi öteden beri verdiği daha fazla göç alan ve dolayısıyla net göçün ve net göç hızının pozitif değerler aldığı bir bölgedir. Bölgede 2008-2024 arasında net göçün sürekli artı değerler aldığı ve çoğu yıl ‰3 ile ‰5 arasında değiştiği dikkat çekmektedir (Tablo 2, Şekil 2). Net göç hızının artı değerler alması bölgede nüfus artış hızın olumlu etkiler ve özellikle iş olanaklarının birçok bölgeye göre daha iyi olduğu Ege’de, kabaca 20-50 yaş aralığındaki nüfusun daha hızlı artmasına neden olur (DPT, 2008; Yılmaz, 2023).

Tablo 2 Ege Düzey-1 Bölgesinde 2007-2024 Arasında Nüfusun Gelişimi ve 2008-2024 Arasında Yıllık Nüfus Artış Hızı İle Net Göç Hızı

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Yıllık Nüfus Art. Hızı (‰)	Net Göç Hızı (‰)
2007	4669271	4630051	9299322	-	-
2008	4691918	4692930	9384848	9,15	3,7
2009	4767314	4749839	9517153	14	1,74
2010	4893448	4800146	9693594	18,37	0,1
2011	4843600	4844092	9687692	-0,61	0,13
2012	4886317	4893185	9779502	9,43	2,6
2013	4948852	4948461	9897313	11,97	1,59
2014	5006714	5016835	10023549	12,67	4,61
2015	5064755	5073377	10138132	11,37	3,19
2016	5127204	5137907	10265111	12,45	4,2
2017	5189142	5194821	10383963	11,51	4,21
2018	5252021	5262179	10514200	12,46	4,57
2019	5302497	5315936	10618433	9,86	3,08
2020	5336461	5352654	10689115	6,63	3,27
2021	5377042	5407603	10784645	8,9	4,93
2022	5428607	5458196	10886803	9,43	4,95
2023	5453803	5492977	10946780	5,49	5,92
2024	5460386	5513971	10974357	2,52	2,51

Kaynak: TÜİK verileri

Ege bölgesinde nüfus artış hızı ile net göç arasında genellikle yakın bir ilişki olduğu ve iki değerin birbirine paralel olduğu gözlenmektedir. 2009 ve 2010 yıllarını bir kenara bıraktığımızda bölgede göç hızının en yüksek değerleri aldığı yıllarda nüfus artış hızının da yükseldiği dikkat çekmektedir. Net göç hızını azaldığı 2023 ve 2024 gibi yıllarda ise nüfus artış hızı da azalmıştır (Tablo 2, Şekil 2).

Ege Bölgesi’ndeki İllerin 2007-2024 Yılları Arasında Nüfus Gelişimi

Ege Bölgesindeki illerin günümüzdeki nüfusu yaklaşık 375 bin (Uşak) ile 4,5 milyon (İzmir) arasında değişmektedir. İzmir bölgenin en büyük nüfuslu il olup bu açıdan Türkiye’de de üçüncü sırada yer almaktadır. Manisa yaklaşık 1,5 milyon nüfusu ile bölgenin en kalabalık ikinci ilidir. Üçüncü sırada gelen Aydın’ın nüfusu yaklaşık 1 milyon 165 bin iken bu ili 1 milyon 82 binle Muğla ve 1 milyon 60 binle Denizli takip etmektedir. Bölgede yer alan diğer 3 il ise yukarıdaki 5 ile göre daha küçük nüfusludur. Günümüzde Afyonkarahisar’ın nüfusu yaklaşık 750 binken Kütahya’da bu değer 571 bin ve Uşak’ta 375 bindir (Tablo 3, Şekil 3).

Tablo 3 EgeBölgesinde Yer Alan İllerin 2007-2024 Arasındaki Nüfus Gelişimleri

	İller	2007			2024			Değişim	17 Yıl. Art. Hızı %	Yıllık %
		Kırsal	Kentsel	Toplam	Kırsal	Kentsel	Toplam			
TR31 Düzy-2 Böl. (İzmir Bölgesi)	İzmir	564220	3175133	3739353	-	4493242	4493242	753.889	20,2	1,2
TR32 Düzy-2 Böl. (Aydın Alt Bölgesi)	Aydın	410213	536758	946971	-	1165943	1165943	218.972	23,1	1,4
	Denizli	446578	460747	907325	-	1061371	1061371	154.046	17	1
	Muğla	455629	310527	766156	-	1081867	1081867	315.711	41,2	2,4
TR33	Manisa	47886	84105	1319	-	14753	14753	155.4	11,8	0,7

Düzyey-2 Bölğ. (Manisa Alt Bölgesi)		1	9	920		53	53	33		
	Afyonkarahisar	34649 9	35507 3	7015 72	2867 72	46342 1	75019 3	48.62 1	6,9	0,4
	Kütahya	23365 5	35025 5	5839 10	1469 91	42408 7	57107 8	- 12.83	-2,2	- 0,1
	Uşak	11684 8	21726 7	3341 15	8727 3	28803 7	37531 0	41.19 5	12,3	0,7
Ege (TR3)Bölğ.T oplamı	-	3.052. 503	6.246. 819	9299 322	5210 36	10453 321	10974 357	1.675. 035	18	1,1

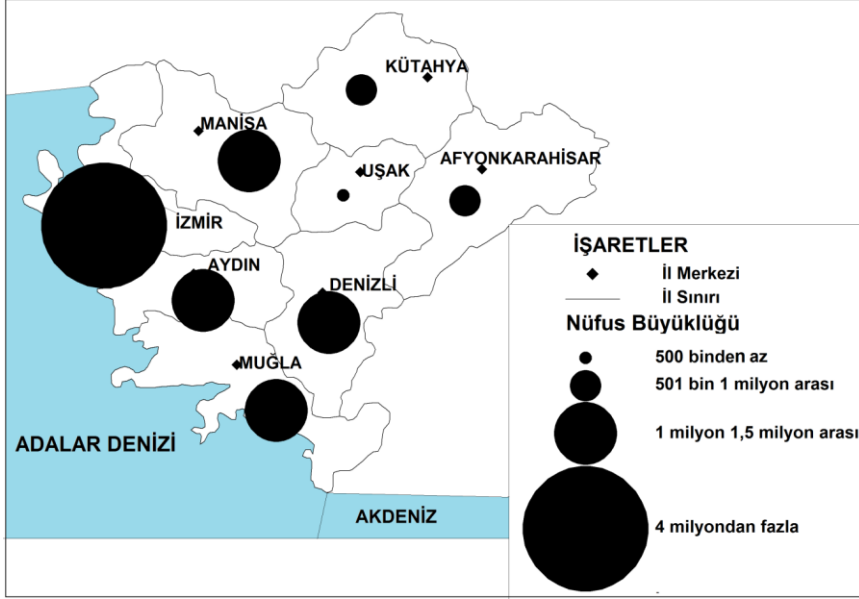
Kaynak: TÜİK verileri/Oran hesaplamaları tarafımızca yapılmıştır.

2007 yılı ile 2024 yılı arasında bölge illerinin nüfus gelişimine bakıldığında, İzmir’de nüfus yaklaşık 754 bin, Muğla’da 316 bin, Aydın’da 219 bin, Manisa’da 155 bin, Denizli’de 154 bin, Afyonkarahisar’da 49 bin ve Uşak’ta 41 bin artmıştır. 2007-2024 arasında Ege bölgesinde nüfusu azalan tek il ise Kütahya olmuş ve bu ilin nüfusu yaklaşık 13 bin azalmıştır (Tablo 3).

2007-2024 yılları arasında Ege bölgesindeki illerde nüfusun oransal artışına bakıldığında Muğla %41’le ilk sırada gelmekte ve bu ili %23’le Aydın, %20’yle İzmir ve %17’yle Denizli takip etmektedir. Bölgede nüfus artış hızının artı değer aldığı diğer üç ilde bu hız daha az olup kabaca %12 (Manisa ve Uşak) ile %7 (Afyonkarahisar) arasında değişmekteydi. Kütahya’da ise 2007-2024 arasında nüfus artış hızı %-2,2 olup negatif değer almıştı. Bölgedeki illerin yıllık artış hızı, 17 yıllık artış hızında olduğu gibi Muğla, Aydın ve İzmir’de en yüksek değeri almıştır (Tablo 3).

Verilerden anlaşılacağı üzere Ege bölgesinde son dönemde nüfusu hızla artan iller; tarım, sanayi, ticaret ve turizmin geliştiği illerdir. Ancak Manisa ve Denizli’nin son yıllarda diğer üç ile göre daha yavaş büyüdüğü dikkat çekmektedir. Yine son 17 yılda tarım ve tarıma dayalı sanayi ile termal turizm vb. alanlarda gelişme gösteren Afyonkarahisar ve Uşak’ta da nüfus artmıştır. Ancak Bursa, Eskişehir, Manisa ve İzmir gibi çok sayıda gelişmiş ile yakın konumda olan Kütahya’da son yıllarda nüfus azalmıştır (Tablo 3).

Şekil 3 Ege Bölgesindeki İllerin Nüfus Büyüklüklerine Göre Dağılım

Kaynak: TÜİK verilerine göre bilgisayar programında tarafımızca yapılmıştır.

Türkiye’de 2013 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı büyükşehir yasasından dolayı 30 büyükşehirin kırsal nüfusuna ait verileri 2012 yılından sonraki nüfus istatistiklerinde bulmak mümkün değildir. 2007’de İzmir’de yaklaşık 564 bin, Manisa’da 479 bin, Muğla’da 456 bin, Denizli’de 447 bin ve Aydın’da 410 bin kişilik bir kırsal nüfus bulunmaktaydı. Ancak 2013 ve sonrasında TÜİK istatistiklerinde bu illerde kırsal nüfus sıfır görünmektedir. Bu nedenle 2024’te bu illerin nüfuslarının tamamı kentsel nüfus olarak verilmiştir. Ancak bu durum gerçeklerle çelişen hatalı bir varsayımdan kaynaklanmaktadır. Burada bu konuda tartışmaya girilmeyecektir. Ancak konuyla ilgili detaylı bilgi Yılmaz’ın Nisan 2024’te yazdığı yazıda bulunmaktadır

(<https://www.karar.com/gorusler/kirsal-nufus-yuzde-6mi-yoksa-yuzde-17mi-ya-da-yuzde-25mi-1854467>).

Öte yandan 2007-2024 sürecinde Ege bölgesinde yer alan diğer iller olan Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak'ta kırsal nüfus azalmıştır. Afyonkarahisar'da 2007'de yaklaşık 347 bin olan kırsal nüfus, 2024'te 287 bine inmiş ve aynı süreçte Kütahya'da kırsal nüfus 234 binden 147 bine, Uşakta'da 117 binden 87 bine inmiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere 17 yılda Afyonkarahisar'da kırsal nüfus 60 bin, Kütahya'da 87 bin ve Uşakta'ta da 30 bin azalmıştır. Diğer bir ifade ile 2007-2024 arasında kırsal nüfus Kütahya'da %37, Uşak'ta %26 ve Afyonkarahisar'da %17 azalmıştır. Bu süreçte özellikle Kütahya'da kırsal nüfus daha hızlı azalmıştır. Nitekim kırsal nüfustaki göçün fazla olduğu anlaşılan Kütahya, 2007-2024 yılları arasında Ege bölgesinde toplam nüfusu azalan tek il olmuştur (Tablo 3). Nispeten mutedil bir iklim bölgesinde yer alan bu illerin çoğunda azalan kırsal nüfus, Türkiye'de kırsaldan kaçışın/kopuşun bu bölgelere de yayıldığını ve durumunu vahametini göstermesi açısından önemlidir.

Ege Bölgesi'nde 2007 ve 2024 Yıllarında Nüfusun İllere Dağılışı

Ege bölgesindeki illerin bölge nüfusundaki paylarına bakıldığında İzmir, Manisa, Aydın, Muğla ve Denizli'den oluşan beş ilin 2007 bölge nüfusunun yaklaşık %82,6'sını ve 2024'te %84,5'ini, daha az nüfuslu diğer 3 ilin ise 2007'de %17,4'ünü ve 2024'te %15,5'ini oluşturduğu görülmektedir. 2007 ve 2024'te bölge nüfusunda en büyük pay sırasıyla %40,2, ve %40,9'la İzmir'e aitti. İzmir'i 2007'de %14,2 ve 2024'te %13,4'lük payla Manisa takip etmekteydi. Bölgede en büyük nüfuslu üçüncü il olan Aydın, 2007'de bölge nüfusunun %10,2'sini ve 2024'te %10,6'sını oluşturmaktaydı. Denizli 2007'de bölge nüfusunun %9,8'ini ve 2024'te %9,7'sini oluşturmaktaydı. Ege bölgesinde son yıllarda nüfusu en hızlı artan il olan Muğla, 2007'de bölgedeki nüfusunun

%8,2'sini 2024'te ise %9,9'unu oluşturuyordu. Yani bu il 17 yılda bölge nüfusundaki payını %2'ye yakın artırmıştır. Afyonkarahisar'ın 2007'de bölge nüfusundaki payı %7,5 olup Muğla'ya (8,2) yakındı. Ancak 17 yılda Afyonkarahisar'da nüfus artışı Muğla'ya göre daha yavaş olduğu için 2024'te bu ilin bölge nüfusundaki payı %6,8'e inmiştir. Kütahya 2007'de bölge nüfusunun %6,3'üne sahipken 17 yılda nüfusun azalmasına bağlı olarak adı geçen ilin payı 2024'te %5,2'ye düşmüştür. Ege bölgesinin en küçük nüfuslu ili olan Uşak, 2007'de bölge nüfusunun %3,6'sını 2024'te ise %3,4'ünü oluştırmaktaydı. Kısaca 17 yılda Muğla'nın Ege nüfusundaki payı %1,7; İzmir'in payı %0,7 ve Aydın'ın payı %0,4 artarken diğer 5 ilin payları azalmıştır (Tablo 4).

Tablo 4 Ege Bölgesindedeki İllerin Bölge Nüfusundaki Payları

	İller	2007	Bölge Nüfusundaki Payı(%)	2024	Bölge Nüfusundaki Payı(%)
TR31 Düzey-2 Bölğ. (İzmir Bölgesi)	İzmir	3739353	40,2	4493242	40,9
TR32 Düzey-2 Bölğ. (Aydın Alt Bölgesi)	Aydın	946971	10,2	1165943	10,6
	Denizli	907325	9,8	1061371	9,7
	Muğla	766156	8,2	1081867	9,9
TR33 Düzey-2 Bölğ. (Manisa Alt Bölgesi)	Manisa	1319920	14,2	1475353	13,4
	Afyonkarahisar	701572	7,5	750193	6,8
	Kütahya	583910	6,3	571078	5,2
	Uşak	334115	3,6	375310	3,4
Ege (TR3) Bölgesi Toplamı	-	9299322	100	10974357	100

Kaynak: TÜİK verileri/Oran hesaplamaları tarafımızca yapılmıştır.

Ege Bölgesinde Nüfusun Gelişimine Etki Eden Bazı Faktörler

Ege bölgesinde son yıllarda toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının azalması, buna karşın kaba ölüm hızının artması ve halen pozitif olan net göç hızının azalması nüfus gelişimini

etkilemektedir. Ayrıca bölge illerinde net göç hızının farklı olması illerin 17 yıllık nüfus artış hızlarının farklı olmasına neden olmuştur.

Toplam Doğurganlık Hızının Değişimi Değişimi

Bir yerde doğurgan yaştaki kadın başına (15-49 ya da 19-49) düşen 0-4 yaş aralığındaki çocuk sayısına toplam doğurganlık hızı ya da genel doğurganlık oranı denir (Tandoğan 1998; Özgüç ve Tümertekin 2011).

Ege düzey-1 bölgesinde 2009-2024 yılları arasındaki veriler toplam doğurganlık hızının giderek azaldığını göstermektedir. Bölgede 2009’da toplam doğurganlık hızı 1,69’dur. Ege’de 2009’da dahi nüfusun kendini yenilemesi için kritik değer olan 2,06’dan az olan toplam doğurganlık hızı, 2024’te 1,28’e inmiştir (Tablo 5). Önümüzdeki süreçte bu değer daha da azalması bölgede nüfus gelişimini olumsuz etkileyecektir.

Ege bölgesinde son yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi toplam doğurganlık, kaba doğum ve doğal artış hızı giderek azalırken kaba ölüm hızı ise artmaktadır. Ege’de son yıllarda toplam doğurganlık hızının azalması, ülke genelinde olduğu gibi kentleşme oranının ve eğitimi seviyesinin yükselmesi, aile kurumunun zayıflaması, ilk evlenme yaşının yükselmesi, evlenme hızının azalması, buna karşın boşanma hızının artması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Koç ve diğerleri, 2010, Yılmaz, 2016; HÜNEE, 2018). Bölgede nüfusun giderek yaşlanması doğal olarak kaba ölüm hızını yükseltmektedir.

Kaba doğum hızı bir yerde yıl içinde doğanların sayısının 1000’le çarpılıp yıl ortası nüfusu bölünmesiyle, kaba ölüm hızı ise yıl içinde ölenlerin sayısının 1000’le çarpılıp yıl ortası nüfusa bölünmesiyle bulunur (Tümertekin ve Özgüç, 2011; Yılmaz, 2021; Yılmaz, 2023). Ege bölgesinde 2009-2024 arasında kaba doğum

hızı ve nüfusun doğal artış hızı azalırken kaba ölüm hızı ise yükselmiştir. Bölgede 2007’de ‰13,7 olan kaba doğum hızı 2024’te ‰8,7’ye inmiştir. Yani bölgede kaba ölüm hızı 15 yılda ‰5 azalmıştır. Aynı süreçte Ege’de kaba ölüm hızı ise ‰6’dan ‰7,3’e çıkmıştır. Özellikle korona pandemisi döneminde bölgede kaba ölüm hızının ‰8,2’ye (2021) kadar çıktığı, sonra azaldığı (2023’e kadar) ve tekrar yükseldiği dikkat çekmektedir (Tablo 5).

Tablo 5 Ege Bölgesinde Toplam Doğurganlık, Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Artış Hızının 2009-2024 Arasındaki Değişimi

Yıllar	Toplam Doğurganlık Hızı	Kaba (Ham) Doğum Oranı (‰)	Kaba (Ham) Ölüm Oranı (‰)	Nüfusun Doğal Artış Hızı (‰)
2009	1,69	13,7	6	7,7
2010	1,66	13,3	5,9	7,4
2011	1,66	13,2	6,2	7
2012	1,74	13,7	6,2	7,5
2013	1,73	13,4	5,9	7,5
2014	1,8	13,8	6,1	7,7
2015	1,8	13,6	6,4	7,2
2016	1,76	13,2	6,6	6,6
2017	1,75	12,9	6,6	6,3
2018	1,68	12,2	6,6	5,6
2019	1,58	11,4	6,7	4,7
2020	1,5	10,7	7,5	3,2
2021	1,45	10,2	8,2	2
2022	1,41	9,8	7,7	2,1
2023	1,34	9,2	7,1	2,1
2024	1,28	8,7	7,3	1,4

Kaynak: TÜİK verileri/Doğal Artış Oranı hesaplanması tarafımızca yapılmıştır.

Bir yerde kaba doğum hızı ile kaba ölüm hızı arasındaki fark ise nüfusun doğal artış hızını vermektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2011; Yılmaz, 2021; Yılmaz, 2023). 2009-2024 arasında Ege bölgesinde kaba doğum hızının giderek azalması, buna karşın kaba ölüm hızının ise genellikle artması nüfusun doğal artış hızının, hızla azalmasına neden olmuştur. Bölgede 2009’da %7,7 olan doğal artış hızı 2024’te %1,4’e inmiştir (Tablo 5). Ege bölgesinde toplam doğurganlık, kaba doğum-ölüm ve nüfusun doğal artış hızı verilerinin son yıllardaki değişimi, bölgenin 10-15 yıl içinde demografik döngüde son aşamaya gireceğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Ege düzey-1 bölgesinde nüfusun gelişimi ve illere dağılışının incelediği bu çalışmada bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Ege bölgesinde 2007’de yaklaşık 9,3 milyon olan nüfus, 2024’te 11 milyona çıkmış yani 1,7 milyon artmıştır. Diğer bir ifade ile 17 yılda bölgede nüfus yaklaşık %18 artmış ve yıllık artış hızı %1,1 olmuştur. Aslında toplam doğurganlık hızının çok düşük olduğu bölgede, nüfusun bu düzeyde artması, net göç hızının sürekli artı değerler almasının sonucudur. Nitekim Ege’de 17 yıllık süreçte net göç hızı genellikle %2 ile %5 arasında değişmiştir.

Günümüzde Ege Bölgesin’de en fazla nüfusa sahip iller İzmir, Manisa, Aydın, Muğla ve Denizli olup bu illerin nüfusları kabaca 1,1 milyonla ile 4,5 milyon arasında değişmektedir. Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak illerinin nüfusları diğer 5 ile göre az olup kabaca 375 (Uşak) ile 750 bin (Afyonkarahisar) arasında değişmektedir.

Günümüz’de İzmir 4,5 milyonluk nüfusu ile tek başına Ege bölgesi nüfusunun %41’ini oluşturmaktadır. Nüfus açısından Türkiye’de üçüncü sırada yer alan bu il, günümüzde açık ara

bölgenin en önemli nüfus toplanma alanıdır. Manisa yaklaşık 1,5 milyonluk nüfusuyla bölge nüfusunun yaklaşık %14'ünü, Aydın 1 milyon 166 binlik nüfusuyla %11'ini, Muğla 1 milyon 82 binlik nüfusuyla %10'unu ve Denizli 1 milyon 60 binlik nüfusuyla %9,5'ini oluşturmaktadır. Son 17 yılda Muğla, İzmir ve Aydın'ın bölge nüfusundaki payı artarken diğer 5 ilin ilin payı biraz azalmıştır.

Günümüzde Ege bölgesindeki diğer 3 ilin bölge nüfusundaki toplam payları %15,5'tir. Afyonkarahisar'ın bölge nüfusundaki payı %6,8 iken Kütahya'da bu pay %5,2 ve Uşak'ta %3,4'tür. Afyonkarahisar ve Uşak'ta son dönemde artan nüfus Kütahya'da azalmıştır. Ayrıca kırsal nüfusun 17 yıllık değişiminin hesaplanabildiği bu üç ilde de söz konusu nüfus azalmıştır. Kırsal nüfusun azalış hızı özellikle Kütahya'da fazla olup %37'yi geçmiş, Uşak'ta %26'yı ve Afyonkarahisar %17'yi bulmuştur.

Bu çalışmada nüfus gelişimine etki eden net göç, toplam doğurganlık, kaba doğum, kaba ölüm ve doğal artış hızı verileri de incelenmiştir.

Ege bölgesinde net göç hızı ise 2008-2024 arasında sürekli artı değer almış ve kabaca %2 ile %5 arasında seyretmiştir. Bilindiği gibi sanayinin birçok bölgeye göre daha gelişmiş olduğu İstanbul, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Ege bölgeleri istihdam olanakları sayesinde her yıl özellikle 20-50 yaş aralığında önemli bir nüfusu göçle almaktadır (Yılmaz, 2021; Özdemir ve Sertkaya Doğan, 2022; Yılmaz 2023; Olgaç ve Doğan, 2024; Olgaç, 2024). Yine Işık'ın da (Işık, 2009) değindiği gibi bölgeye göçle gelen genç nüfus içinde, özellikle eğitim görmek amacıyla gelen üniversite öğrencilerinin payı da fazladır.

Ege bölgesinde son yıllarda toplam doğurganlık, kaba doğum ve doğal artış hızı azalırken kaba ölüm hızı ise yükselmektedir. Bu veriler bölgenin demografik döngünün üçüncü

aşamasının (geç yayılma) sonuna doğru yaklaştığını ve en geç 2030-2035 arasında son aşamaya (düşük durağanlık) gireceğini göstermektedir. Nitekim bölgede günümüzde nüfusun doğal artış hızı %1,4'e inmiştir. Bölgede yakın gelecekte doğal artış hızının sıfıra inmesi ve daha sonra ham ölüm oranının, ham doğum oranını geçmesiyle eksili değerler alması söz konusu olacaktır.

Bu nedenle Ege bölgesinde toplam doğurganlık hızını yükseltmek ve dolayısıyla nüfusun artış hızını yükseltmek için aile kurumu güçlendirilmeli, boşanma hızı azaltılmalı, ilk evlenme yaşı küçültülmeli ve evlenme hızı artırılmalıdır. Tabi bunları yapmak çok kolay değildir. Ancak yapılacak program ve projelerle bir yandan aile kurumunun güçlendirilmesi, öbür yandan istihdam olanaklarının artırılması (günümüzde Türkiye'de genç ve eğitimli nüfusta işsizlik oranı daha fazla olup bize göre bu da evlenme hızını azaltan bir etkidir) ve çözölen sosyal yapının güçlendirilmesi, orta ve uzun vadede olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Ancak bunun için yerel yönetimlerin ve merkezi hükümetin iş birliği yapması; sivil toplum kuruluşları ile iş dünyasının destek vermesi, hazırlanacak program ve projelerin kararlılıkla yürütölmesi gerekmektedir. Aksi halde olumlu sonuçların alınması mümkün olamayacaktır. Fakat yukarıda belirtilenler yapılrsa, Ege bölgesinde nüfus artış hızı artar ve nüfusun yaşlanması süreci yavaşlatılır.

Kaynakça

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2020). *Veri Analiz Yöntemleri*, https://akillisehirler.csb.gov.tr/wp-content/uploads/KapasiteGelistirme/Egitim_Pdf/Veri_Analiz_Yontemleri.pdf

Devlet Planlama Teşkilatı, (2008). Türkiye’de iç göçler ve göç edenlerin nitelikleri (1965-2000), Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.

[https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordam/?p=1&q=T%C3%BCrkiye%E2%80%99de+i%C3%A7+g%C3%B6çler+ve+g%C3%B6ç+edenlerin+nitelikleri+\(1965-2000\)%2C+&alan=tum_txt](https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordam/?p=1&q=T%C3%BCrkiye%E2%80%99de+i%C3%A7+g%C3%B6çler+ve+g%C3%B6ç+edenlerin+nitelikleri+(1965-2000)%2C+&alan=tum_txt)

Doğanay, H. (2014). Türkiye beşeri coğrafyası. Ankara: Pegem-Akademik Yayınları.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2018). *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, ISBN 978-975-491-493-1. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/yayinlar/2019_tnsa_anarap_or_compressed.pdf.

Işık, Ş. (2009), Türkiye’de eğitim amaçlı göçler, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 27-37.

Kalkınma Bakanlığı, (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2014-2023_B%C3%B6lgesel_Geli%C5%9Fme_Ulusal_Stratejisi.pdf.

Karar Gazetesi, (2024), (<https://www.karar.com/gorusler/kirsal-nufus-yuzde-6mi-yoksa-yuzde-17mi-ya-da-yuzde-25mi-1854467>).

Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T. ve Çağatay, P. (2010). Türkiye’nin demografik dönüşümü: doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler:1968-2008, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları

Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye’de yaşlıların demografik özellikleri, *Ege Tıp Dergisi*, 49(3), 39-45.

Olgaç, İ. (2024). Batı Marmara Bölgesi (TR2)’de nüfus ve iç göç hareketleri (2007-2023), *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 8(2), 164-182

Olgaç, İ. ve Doğan, M. (2024). Marmara Bölgesindeki illerin sürdürülebilirlik düzeylerinin coğrafi göstergelerle belirlenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 365-380.

Özdemir, F. ve Sertkaya-Doğan Ö. (2022). Türkiye’de bölgelerarası iç göçlerin kentleşmeye etkileri: İstanbul örneği, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(4), 432-450.

Özgür, E. M., (1998). *Türkiye nüfus coğrafyası*, Ankara: GMC Basın Yayın.

Tandoğan, A. (1998). *Demografik temel kavramlar ve Türkiye nüfusu*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2011). *Beşeri coğrafya: İnsan, kültür, mekân*. İstanbul: Çantay Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu. 2007-2024 Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verileri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>,

www.tuseb.gov.tr, son erişim: 10/10/2020

Yılmaz, M. (2015). Türkiye’de kırsal nüfusun değişimi ve illere göre dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 161-188.

Yılmaz, M. (2021). *Türkiye nüfus coğrafyası*. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Yılmaz, M. (2023). *Türkiye’deki İBBS Düzey-1 bölgelerinin nüfus coğrafyası*. Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Yılmaz, M. ve Köse, M. (2024). Nüfus coğrafyası. İhsan Bulut (Ed.), *Beşeri ve ekonomik coğrafya* içinde (s.23-48). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Yüceşahin, M.M. (2009). Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım, *Coğrafi Bilimler Dergisi*,1, 1-25.

BÖLÜM 2

DOĞU MARMARA (TR4) DÜZEY-1 BÖLGESİNDE 2007-2024 YILLARI ARASINDA DEMOGRAFİK YAPININ DEĞİŞİMİ

MURAT YILMAZ¹

Giriş

Sınırları belli olan bir alanda belli bir zamanda yaşayan insan sayısı nüfus olarak tanımlanmaktadır. Nüfusun gelişimi, demografik yapısı, eğitim seviyesi, kentleşme oranı ve dağılışı gibi konular önemlidir. Göç alan ve veren yerlerde doğumların ve ölümlerin yanı sıra göç faktörü de nüfus gelişimini etkiler. Göçlerin yanı sıra toplam doğurganlık hızı, ortalama yaş ve ortalama ömür gibi değişkenler, bir yerde demografik yapıyı şekillendirir. Eğitim, sağlık ve bakım hizmetleri başta olmak üzere bir yerde nüfusun yaş-cinsiyet yapısı ve bağımlılık oranı, kamu hizmetlerine olan ihtiyaç alanlarını ve gerekli fiziki alt yapı ile nitelikli insan sayısını etkiler. Ayrıca tarım, sanayi, ticaret, turizm alanlarındaki istihdam ve üretim, insan kaynağı olmadan mümkün değildir. Bu açıdan bir yerde demografik yapının zamana bağlı değişimini ortaya koymak ve buna bağlı olarak gelecekteki durum hakkında verilere dayalı çıkarımlarda (projeksiyon yapmak) bulunmak, bize göre yukarıda

¹ Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Orcid: 0000-0001-7049-098X

belirtilen üretim alanları, hizmetler ve istihdam planlaması için son derece önemlidir.

Kaba doğum ve kaba ölüm hızı arasındaki fark doğal artış hızı olarak isimlendirilmekte olup bu değişken göçlerle birlikte nüfus gelişiminin ana unsurudur. Fazla göç alan yerlerde nüfus doğal artış hızına göre daha hızlı artarken göç veren yerlerde ise nüfus artışı doğal artış hızına göre daha yavaş olmaktadır. Kaba doğum hızının kaba ölüm hızından fazla olduğu yerlerde doğal artış hızı pozitif değer alır ve bu yer göç almazsa da nüfus yıldan yıl artar. Kaba doğum hızının kaba ölüm hızından az olduğu yerlerde ise nüfusun doğal artış hızı negatif değerler alır ve bu yerde net göç hızı sıfır olursa nüfus yıldan yıla azalır. Nüfusun doğal artış hızının eksi değer aldığı bir yerde, net göç hızı pozitif olursa net göç hızı ile doğal artış hızı arasındaki fark artı değer alırsa nüfus artar (Yılmaz ve Köse 2024). Ancak örneğin net göç hızının %1 olduğu bir yerde nüfusun doğal artış hızı %0-1,5 ise burada nüfus azalır. Çünkü net göç hızı ile doğal artış hızını topladığımızda fark %0-0,5 olur.

Toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının yüksek olduğu bir yerde zamanla sağlık hizmetleri gelişir, beslenme ve barınma olanakları iyileşirse nüfus hızla artar. Nüfus patlamasının yaşandığı bir yerde genellikle 25-30 yıl gibi kısa bir sürede nüfus iki katına çıkar. Toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının giderek azaldığı bir yerde ortalama insan ömrü ve ortalama yaş yükselirse burada nüfus yaşlanır. Yani her geçen yıl çocuk nüfusun toplam nüfustaki payı azalır, yaşlı nüfusun payı ise artar. Yaşlı nüfusun %15'leri bulması ile kaba ölüm hızının %10'un üzerine çıktığı bir yerde toplam doğurganlık hızı da iyice azalmışsa nüfus artış hızı sıfıra yaklaşır ve hatta zamanla sıfırın da altına iner (Yılmaz ve Köse 2024).

Kentler eğitim ve sağlık hizmetlerinin daha iyi olduğu ve çalışan nüfusun büyük oranda imalat ve hizmetler sektöründe

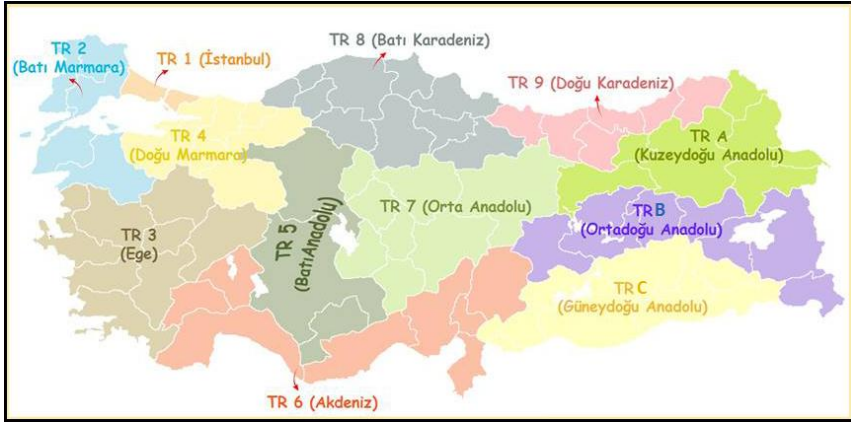
istihdam edildiği yerleşmelerdir. Buna karşın kırsal yerleşmelerde ise eğitim ve sağlık hizmetleri kentlere göre daha geri de olup buralardaki nüfus büyük oranda tarımsal faaliyetlerde istihdam edilir (Özgür, 1998; Tümertekin, ve Özgüç 2011). Kırsal-tarımsal toplumsal yapılarda toplam doğurganlık hızı daha yüksekken kentsel toplumlarda bu hız daha azdır. Ancak Türkiye gibi pek çok gelişmekte olan ülkede kırsal yerleşmelerde eğitim seviyesinin yükselmesi ve yol, su, elektrik ve eğitim alt yapısının iyileştirilmesi ile günümüzde artık toplam doğurganlık hızı azalmıştır. Hatta genç nüfusu sürekli göçle kaybeden ve büyük oranda yaşlıların yaşadığı kırsal alanlarda nüfusun kendini yenileme kabiliyeti de azalmıştır (Yılmaz, 2015).

Bilindiği gibi nüfus gelişimi ve demografik yapının değişimi ile sosyoekonomik, sosyokültürel yapı arasında ilişki kuran en önemli kuram *demografik geçiş* (demografik döngü de denir). Bu kurama göre *yüksek durağanlık aşaması* (birinci aşama) kırsal-tarımsal toplumsal yapıları temsil eder. Bu toplumlarda toplam doğurganlık ve kaba doğum hızı yüksektir, ancak kaba ölüm hızı da yüksektir. Bu nedenle nüfus artış hızı çok fazla yükselmez. İkinci aşama olan *ilk yayılmada* tarım toplumunda beslenme, barınma, temizlik koşulları ve sağlık hizmetleri iyileşmeye başladığından ham ölüm hızı azalır ve nüfus artış hızı artar, hatta nüfus patlaması yaşanır. Üçüncü aşama olan *geç yayılmada* ise tarım toplumu artık büyük oranda kentli, eğitilmiş, sağlık hizmetlerinin geliştiği bir topluma dönüşmüş ve kaba doğum hızı giderek azalmaya başlamıştır. *Düşük durağanlık* denilen son aşamada ise; aile yapısının zayıfladığı, boşanmanın arttığı, ilk evlenme yaşının yükseldiği ve refahın arttığı toplumda, toplam doğurganlık ve kaba doğum hızı iyice azaldığı ve ortalama ömür uzadığı için nüfusta yaşlanma belirginleşir. Bu toplumsal yapılarda zamanla kaba ölüm hızı, kaba doğum hızını geçmeye başlar. Yani doğal artış hızı eksili değerler almaya başlar (Yüceşahin, 2009;

Tümertekin ve Özgüç, 2011). Doğu Marmara bölgesinde demografik yapının değişimi adı geçen kuramla ilintili olarak ele alınacaktır.

Doğu Marmara düzey-1 bölgesi (TR4) Türkiye'deki 12 düzey-1 bölgesinden biri olup bu bölgede TR41 ve TR42 düzey-2 bölgeleri bulunmaktadır. Bursa, Eskişehir, Bilecik düzey-3 bölgeleri, TR41 düzey-2 bölgesinde, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova düzey-3 bölgeleri (yani illeri) ise TR42 düzey-2 bölgesinde ise yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Doğu Marmara bölgesi yaklaşık 49 bin kilometre kareyi bulan yüz ölçümü ile Türkiye'de 12 düzey-1 bölgesi içinde dokuzuncu sırada yer alır (Yılmaz, 2023).

Şekil 1. Türkiye'deki 12 Düzey-1 Bölgesi

Kaynak: www.tuseb.gov.tr.

2007 yılında Doğu Marmara Bölgesi'nin nüfusu yaklaşık 6,4 milyon iken 2024'te bu nüfus yaklaşık 8,7 milyona çıkmıştır. 17 yılda bölge nüfus yaklaşık 2,3 milyon diğer bir ifade ile %35 artmıştır. Bu süreçte bölgede yıllık artış hızı %2,1 olup Türkiye'deki ortalama değerden yüksektir (Tablo 1). Toplam doğurganlık hızının çok yüksek olmadığı bölge, göç aldığı için

nüfusu 17 yılda hızla artmıştır (MARKA, 2021; BEBKA, 2024). Doğu Marmara günümüzde Türkiye’de 12 düzey-1 bölgesi içinde İstanbul, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu’dan sonra en kalabalık beşinci bölgedir (Yılmaz, 2023).

Tablo 1 2007-2024 Yılları Arasında Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesi’nde Nüfus Miktarının Değişimi

2007			2024					
Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Artan	17 Yıllık Artış %'si	Yıllık Artış %'si
3.217.110	3.200.043	6.417.153	4.342.195	4.333.924	8.676.119	2.258.966	35,2	2,1

Kaynak: TÜİK verileri/Oran hesaplamaları tarafımızca yapılmıştır.

Amaç, Veri ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı Doğu Marmara düzey-1 bölgesinde 2007-2024 yılları arasında demografik yapının değişimini incelemektir. Ayrıca nüfusun gelişimini ve yaş ve cinsiyet yapısının değişimini etkileyen toplam doğurganlık hızı, kaba doğum ve ölüm hızı ile doğal artış hızı ve net göç hızındaki değişim de analiz edilecektir. Çeşitli değişkenlerin zamansal değişimini ele alan bu çalışmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile bu çalışmada nicel yöntem kullanılmıştır. Çalışmada nicel veri analizi tekniklerinden zaman serisi veri analizi tekniği kullanılmıştır. ‘Zaman serisi verileri, aynı değişkenin belirli bir zaman içindeki seyrini gösteren veri kümeleridir. Bir başka deyişle zaman serileri istatistiki verilerin oluş zamanları esas alınarak sıralanması sonucu elde edilen verilerdir. Zaman serilerinin hazırlanmasındaki temel amaç, bir değişkenin geçmişte gösterdiği eğilimleri açıklamak ve bu bilgileri kullanarak gelecekteki davranışını tahmin etmektir. Bu bölümde zaman serilerinin nasıl görselleştirileceği ve

tahmin modelinin nasıl geliştirilebileceği üzerinde durulacaktır' (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2020).

Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun verileri kullanılmıştır. Nüfusun yaş cinsiyet yapısı, medyan (ortanca) yaş ve nüfus bağımlılık oranı, potansiyel destek oranı, yaşlanma endeksi verileri 2007-2024 dönemini kapsarken net göç hızı verileri 2008-2024 dönemini ve toplam doğurganlık, kaba doğum, kaba ölüm hızı verileri 2009-2024 dönemini kapsamaktadır. Nüfusun doğal artış hızı, dar ve geniş aralıklı yaş yapısı, potansiyel destek oranı, yaşlanma endeksi incelenirken TÜİK'in ham verileri kullanılarak oran (% veya ‰) hesaplamaları tarafımızca yapılmıştır.

Bulgular

Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısının Değişimi

Demografik yapı nüfus yapısı anlamına gelmektedir. Nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı son derece önemli niteliklerinden biridir. Doğu Marmara bölgesinde 2007-2024 yılları arasında nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı önemli ölçüde değişmiştir. Bu çalışmada önce dar aralıklı yaş yapısı, daha sonra geniş aralıklı yaş yapısı ve cinsiyet yapısı ele alınacaktır. Bu değişkenlerden sonra ise ortanca yaş ve bağımlılık oranlar, yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranı üzerinde durulacaktır. Ayrıca toplam doğurganlık, kaba doğum-ölüm, doğal artış ve net göç hızı gibi yaş-cinsiyet yapısını etkileyen faktörler üzerinde de durulacaktır.

2007 yılında Doğu Marmara bölgesinde nüfusun dar aralıklı yaş yapısı incelendiğinde toplam nüfusta en büyük paya sahip yaş gruplarının kabaca 5-35 yaş grupları arasında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Nitekim 5-9 ile 35-39 yaş gruplarının payları kabaca %8-9 arasında değişmekteydi 2007'de bölgede 25-29 yaş grubu %9,5'le toplam nüfusta en büyük paya sahip olup bu yaş grubunu %8,6'yla 20-24 ve %8,5'le 30-34 yaş grubu takip etmekteydi Kabaca 25-29 yaş grubundan aşağı ve yukarı gidildikçe yaş

gruplarının toplam nüfustaki payı azalmaktaydı. 0-4 yaş grubunda %7,2'ye inen pay 90+ yaş grubunda da %0,1'e inmekteydi (Tablo 2).

Doğu Marmara bölgesinde 2007'de toplam nüfusta en büyük paya sahip yaş grubunun 25-29 olması, bölgede toplam doğurganlık hızının belirtilen tarihte en az 30-35 yıldır azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Çünkü 0-4 yaş grubunun payı 25-29 yaş grubunun payından daha azdı. Bilindiği gibi toplam doğurganlık hızının fazla olduğu yerlerde toplam nüfusta en büyük pay alt yaş gruplarına aittir. Toplam doğurganlık hızının 2007 itibarıyla bile uzunca bir süredir başlamış olması, Doğu Marmara'nın kabaca 1980'li yılların başında demografik döngüde üçüncü aşama olan geç yayılmaya girdiğini göstermektedir. Kentleşme oranının ve eğitim seviyesinin yüksek, sağlık ve beslenme koşullarının iyi olduğu bölgede; aile yapısının değişmesi ve boşanma hızının artması gibi nedenler, toplam doğurganlık hızının azalmaya başlamasına neden olmaktadır. Bu da doğal olarak nüfusun yaş yapısını etkilemektedir.

Tablo 2 2007 Yılında Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesi 'nde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%
0-4	238290	225137	463427	7,2
5-9	263774	248664	512438	8
10-14	267113	253155	520268	8,1
15-19	264432	252270	516702	8,1
20-24	276616	277692	554308	8,6
25-29	309722	298338	608060	9,5
30-34	277492	269761	547253	8,5
35-39	249015	243433	492448	7,7

40-44	229820	227802	457622	7,1
45-49	208523	204945	413468	6,4
50-54	182156	178945	361101	5,6
55-59	140725	140917	281642	4,4
60-64	98848	106310	205158	3,2
65-69	78788	91020	169808	2,6
70-74	61318	73454	134772	2,1
75-79	41918	59785	101703	1,6
80-84	21226	33819	55045	0,9
85-90	5448	10091	15539	0,2
90+	1886	4505	6391	0,1
Toplam	3.217.110	3.200.043	6.417.153	100

Kaynak: TÜİK verileri/Oranların hesaplanması tarafımızca yapılmıştır.

2024 yılına gelindiğinde Doğu Marmara düzey-1 bölgesinde nüfusun dar aralıklı yaş yapısı 2007'ye göre önemli bir değişim geçirmiştir. 2007'de toplam nüfusta en büyük paya sahip yaş grubu 25-29 ike 2024'te bu yaş grubu %8,1'le 40-44 yaş grubu olmuştu. Belirtilen yaş grubundan sonra %7,6'yla 35-39 ve %7,5'le 25-29 yaş grupları gelmekteydi. Kısaca 2007'de en büyük paya sahip yaş grupları kabaca 5-35 yaş arasında bulunurken 2024'te ise bu yaş grupları kabaca 25-50 yaş grupları arasında kümelenmiştir (Tablo 2-3, Şekil 2-3). Zaten 25-29 yaş grubuna 17 eklediğinizde 42-46 yaş grubu elde edilmekte olup 2007'de en büyük paya sahip yaş grubu 17 yıl yaşlanmış denilebilir. Bölgede 2024'te toplam doğurganlık hızındaki azalma sürecinin en az 50 yıla çıktığı da söylenebilir.

2024 yılında 40-44 yaş grubundan aşağı ve yukarı gidildikçe ilgili yaş gruplarının toplam nüfustaki payları azalmaktadır. 40-44 yaş grubunda %8,1 olan pay 0-4 yaş grubunda %5,6'ya ve 90+ yaş grubunda ise %0,3'e inmektedir. Öte yandan 0-4 yaş grubunun 2024'teki payının 2007'ye göre %2'ye yakın azaldığı, buna karşın 90+ yaş grubunun payının ise %0,2 arttığı görülmektedir (Tablo 2-3).

Bu verilen Doğu Marmara Bölgesi'nde toplam doğurganlık hızındaki azalmanın yarım asra yaklaştığını ve bu nedenle bölgenin demografik döngüde son aşama olan düşük durağanlığa yaklaştığını göstermektedir. Aslında bu bölge de günümüzde Batı Karadeniz ve Batı Marmara gibi demografik döngüde son aşamaya girmiş olabilirdi. Ancak alınan göçün Doğu Marmara'da toplam doğurganlıktaki azalma hızını yavaşlattığı söylenebilir. Çünkü bölge, toplam doğurganlık hızının yüksek olduğu Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden de göç almaktadır.

Tablo 3 2024 Yılında Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesi'nde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%
0-4	247516	234099	481615	5,6
5-9	314441	298163	612604	7,1
10-14	313287	295727	609014	7
15-19	311866	291964	603830	7
20-24	313587	297597	611184	7
25-29	331733	320028	651761	7,5
30-34	325405	319522	644927	7,4
35-39	332158	327930	660088	7,6
40-44	350940	347868	698808	8,1
45-49	321752	314239	635991	7,3

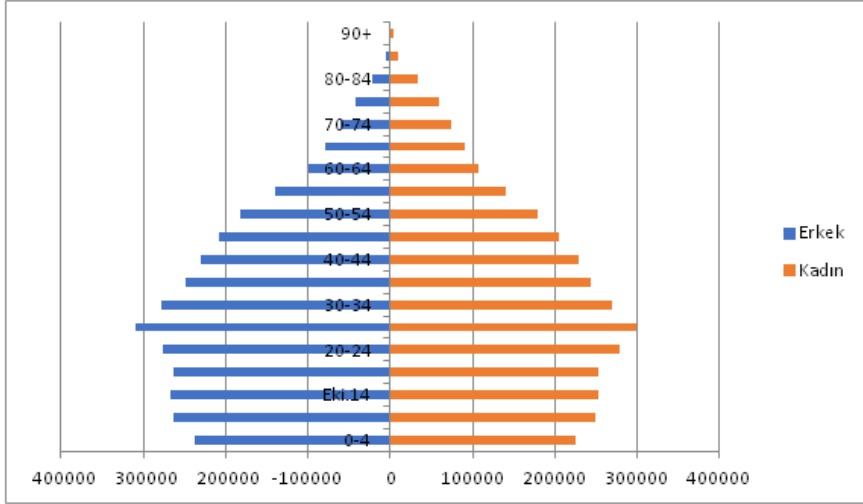
50-54	289730	290032	579762	6,7
55-59	244524	243290	487814	5,6
60-64	217325	229701	447026	5,2
65-69	172616	185916	358532	4,1
70-74	118804	137365	256169	3
75-79	74025	98513	172538	2
80-84	38581	58020	96601	1,1
85-90	16969	29323	46292	0,5
90+	6936	14627	21563	0,3
Toplam	4.342.195	4.333.924	8.676.119	100

Kaynak: TÜİK verileri/Oranların hesaplanması tarafımızca yapılmıştır.

2007-2024 yılları arasında Doğu Marmara bölgesinde nüfusun dar aralıklı yaş yapısının değişimi, doğal olarak bu yapıya göre çizilen nüfus piramitlerinin de değişmesine neden olmuştur. Bölgenin 2007'deki nüfus piramidi kabaca 25-29 yaş grubundan taban ve tavana doğru daralırken 2024'teki nüfus piramidi kabaca 40-44 yaş grubundan taban ve tavana doğru daralmaktadır. Ayrıca 2024'teki piramitte orta ve üst kısmın 2007'ye göre genişlediği ve alt kısmın daraldığı dikkat çekmektedir. Bölgede toplam doğurganlık hızının azalması ve nüfusun giderek yaşlanması bu değişime neden olmuştur (Şekil 2-3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 7).

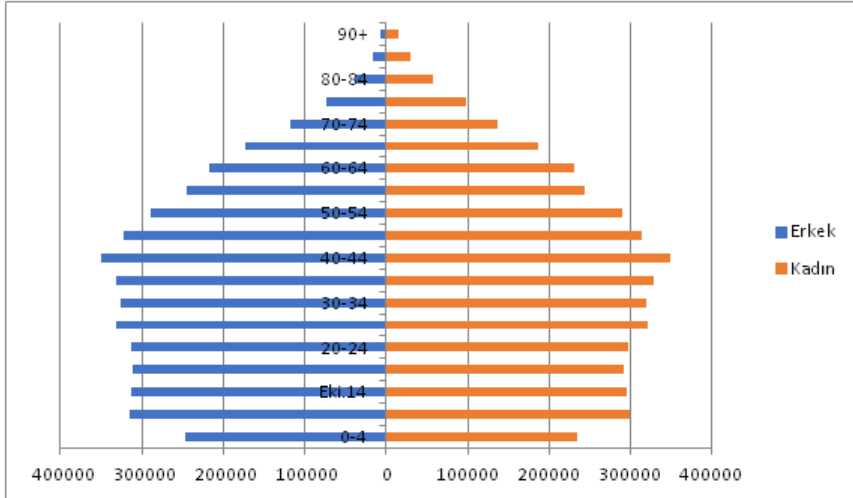
Ayrıca 2007 yılı nüfus piramidinde 25-29 yaş grubunda, 2024 yılı nüfus piramidinde ise 20-24 yaş grubunda erkek sayısı kadın sayısından fazla iken her iki piramitte 60+ yaş gruplarında ise kadın sayısı belirgin bir şekilde fazladır (Şekil 2-3). Genç nüfusu göçle alan Doğu Marmara bölgesinde yaşlanma da oldukça fazla olduğu için bu durum ortaya çıkmıştır.

Şekil 2 Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesinin 2007'deki Nüfus Piramidi

Kaynak: TÜİK verileri.

Şekil 3 Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesi'nde 2024'teki Nüfus Piramidi

Kaynak: TÜİK verileri.

Doğu Marmara düzey-1 bölgesinde 2007-2024 yılları arasında nüfusun dar aralıklı yaş yapısı değişince doğal olarak geniş aralıklı yaş yapısı da önemli ölçüde değişmiştir. 2007’de çocuk nüfus olarak nitelendirilen 0-14 yaş grubunun (Doğanay, 2014) payı %23,3 iken 2024’te bu pay %19,6’ya inmiştir. Çalışma çağı ya da aktif nüfus olarak da nitelendirilen 15-64 yaş aralığındaki nüfusun (Doğanay, 2014) 2007’deki payı %69,2 iken 2024’te biraz artarak %69,6’ya çıkmıştır. Bu süreçta yaşlı nüfus olarak nitelendirilen 65+ yaş (Doğanay, 2014) nüfusun payı ise %7,5’ten %11’e çıkmıştır. Verilerden de anlaşılacağı üzere Doğu Marmara düzey-1 bölgesinde 17 yılda çocuk nüfusun payı %3,7 azalırken çalışma çağındaki nüfusu payı %0,2 ve yaşlı nüfusun payı ise %3,5 artmıştır (Tablo 4).

Tablo 4 Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesinde Nüfusun 2007 ve 2024 Yıllarındaki Geniş Aralıklı Aralıklı Yaş Yapısı

Yıllar	2007				2024			
Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	Pay (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Pay (%)
0-14 yaş	769.177	726.956	1.496.133	23,3	875.244	827.989	1.703.233	19,6
15-64 yaş	2.237.349	2.200.413	4.437.762	69,2	3.039.020	2.982.171	6.021.191	69,4
65+	210.584	272.674	483.258	7,5	427.931	523.764	951.695	11
Toplam	3.217.110	3.200.043	6.417.153	100	4.342.195	4.333.924	8.676.119	100

Kaynak: TÜİK verileri/Oranların hesaplanması tarafımızca yapılmıştır.

Doğu Marmara bölgesinde yaşlı nüfus oranı Türkiye’de %10,6 olan orana oldukça yakın olup bu bölgede de nüfusun hızla yaşlandığı söylenebilir. Çünkü bölgede toplam doğurganlık hızı

giderek azalmakta buna karşın ortanca yaş ise giderek yükselmektedir (Tablo 5, Tablo 7). Demografik döngüde son aşamaya yaklaşan Doğu Marmara’da, önümüzdeki yıllarda nüfustaki yaşlanmanın daha da artması söz konusu olacaktır.

Nüfusun cinsiyet oranı bir yerde 100 ya da 1000 kadına karşılık gelen erkek sayısıdır. Bir yerde 100 kadına karşılık 100 erkek varsa orada cinsiyet oranında denge söz konusu iken 100’den fazla erkek varsa orada cinsiyet oranı yüksek, tersi durumda ise cinsiyet oranı düşük kabul edilir. Kısaca erkek sayısının 100’le veya 1000’le çarpılıp kadın sayısına bölünmesi ile cinsiyet oranı bulunur (Tümertekin ve Özgüç, 2011: Doğanay, 2014).

Doğu Marmara bölgesinde 2007-2024 yılları arasında nüfusun cinsiyet oranının yüksek olduğu görülmektedir. Göç alan bölgede sanayi istahdamının fazla olması, özellikle 20-50 yaş arasındaki erkek nüfusu daha fazla çekmektedir (Olgaç ve Doğan, 2024). Buna bağlı olarak bölgede cinsiyet oranı çalışma çağındaki nüfusta toplam nüfusa göre daha yüksek değerlere çıkmaktadır. Nitekim 2024’te toplam nüfusta %100,2 olan cinsiyet oranı 15-64 yaş aralığındaki nüfusta %102’ye çıkmaktadır. Aynı yıl 0-14 yaş grubunda oldukça yüksek olup %106 olan bu değer, doğuştan cinsiyet oranının yüksek olmasıyla alakalıdır. 2024’te bölgede cinsiyet oranı yaşlı nüfusta ise düşük olup %82 civarındaydı (Tablo 5). Bölgede nüfusun giderek yaşlanması ve buna bağlı olarak yaşlı nüfusta da kadın sayısının daha hızlı artması bu nüfusta cinsiyet oranının çok düşük değerlere inmesine neden olmuştur (Tümertekin ve Özgüç, 2011).

Tablo 5 Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesinde Ortanca Yaş, Cinsiyet Oranı ve Bağımlılık Oranlarının 2007-2024 Yılları Arasındaki Değişimi

Yılla	Ortanc a Yaş-	Ortanc a Yaş-	Ortanc a Yaş- Topla	Cinsiy et Oranı	Toplam Bağımlılı k Oranı	Çocuk Bağımlılı k Oranı	Yaşlı Bağımlılı k Oranı
-------	------------------	------------------	---------------------------	-----------------------	--------------------------------	-------------------------------	-------------------------------

r	Erkek	Kadın	m	(%)	(%)	(%)	(%)
2007	29,8	30,8	30,3	100,53	44,6	33,71	10,89
2008	30,1	31	30,5	100,53	44,04	33,46	10,59
2009	30,4	31,3	30,9	100,65	43,75	32,96	10,79
2010	30,8	31,7	31,3	100,87	43,5	32,45	11,05
2011	31,3	32,2	31,7	100,79	43,23	32,07	11,16
2012	31,6	32,5	32,1	100,69	43,06	31,67	11,39
2013	31,9	32,8	32,4	100,89	42,89	31,3	11,59
2014	32,2	33,2	32,7	100,76	43,2	31,21	11,99
2015	32,4	33,5	33	100,94	43,49	31,08	12,41
2016	32,7	33,8	33,3	101,08	43,18	30,75	12,43
2017	33	34,2	33,6	100,93	43,56	30,8	12,76
2018	33,3	34,4	33,8	100,72	44,04	30,95	13,09
2019	33,6	34,8	34,2	100,86	44,35	30,75	13,59
2020	33,9	35,1	34,5	100,61	44,73	30,49	14,23
2021	34,1	35,5	34,8	100,66	44,75	30,16	14,59
2022	34,4	35,8	35,1	100,51	44,37	29,6	14,77
2023	34,8	36,2	35,5	100,31	44,2	28,97	15,22
2024	35,2	36,7	35,9	100,19	44,09	28,29	15,81

Kaynak: TÜİK verileri.

Medyan (Ortanca) Yaşın Değişimi

Medyan ya da ortanca yaş bir yerde nüfusun yarısının altında diğer yarısının ise üstünde yer aldığı yaştır (Tümertekin vd. 2011; Yılmaz, 2021). Doğu Marmara bölgesinde 2007-2024 yılları arasında medyan yaş, erkek, kadın ve toplam nüfusta giderek yükselmiştir. 2007’de erkek, kadın ve toplam nüfusta sırasıyla 29,8; 30,8 ve 30,3 olan medyan yaş 2024’te sırasıyla 35,2; 36,7 ve 35,9’a

çıkmiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere Doğu Marmara bölgesinde 17 yılda medyan yaş erkeklerde 5, yaş kadın ve toplam nüfusta ise yaklaşık 6 yaş artmıştır (Tablo 5). Genç erkek nüfusu göçle daha fazla alan bölgede bu nedenle erkek nüfusta medyan yaş, kadın ve toplam nüfusa göre daha az artmıştır. Toplam doğurganlık hızının azaldığı ve nüfusun giderek yaşlandığı bölgede medyan yaş da doğal olarak yükselmektedir (Tablo 5, Tablo 7).

Nüfusun Bağımlılık Oranlarının Değişimi

Nüfusun bağımlılık oranı, teorik olarak çalışmadığı kabul edilen 0-14 yaş arası nüfus ile 65+ yaş nüfus ve teorik olarak çalışma çağındaki olan (aktif nüfus) 15-64 yaş aralığındaki nüfus baz alınarak hesaplanır. Çocuk sayısı ve yaşlı sayısının toplanıp 100'le çarpılması ve 15-64 yaş aralığındakilerin sayısına bölünmesi ile toplam bağımlılık oranı bulunur. Sadece çocuk sayısının 100'le çarpılıp çalışma çağındakilerin sayısına bölünmesi ile genç (çocuk) bağımlılık oranı, sadece yaşlı sayısının 100'le çarpılıp 15-64 yaş aralığındakilerin sayısına bölünmesi ile de yaşlı bağımlılık oranı hesaplanır (Tandoğan, 1998; Doğanay, 2014).

Doğu Marmara bölgesinde nüfusun geniş aralıklı yaş yapısının 2007-2024 yılları arasında önemli ölçüde değişmesi, bu süreçte bağımlılık oranlarının da değişmesine neden olmuştur. Çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payının azalması genç ve toplam bağımlılık oranının azalmasına neden olurken yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması ise yaşlı ve toplam bağımlılık oranının artmasına neden olmuştur. Bölgede 2007'de %33,7 olan çocuk bağımlılık oranı, 2024'te %28,3'e inmiştir. Aynı süreçte yaşlı bağımlılık oranı %10,9'dan %15,8'e çıkmıştır. 2007-2013 arasında genç bağımlılık oranının azalmasının etkisi ile %44,6'dan %42,9'a inen toplam bağımlılık oranı, 2013-2024 arasında yaşlı bağımlılık oranının hızla artması nedeniyle %42,9'dan

%44,1'e çıkmıştır (Tablo 5). Bölgede mevcut eğilim önümüzdeki yıllarda da devam edecek gibi görünmektedir.

Nüfusun Yaşlanma Endeksi ve Potansiyel Destek Oranının Değişimi

Bilindiği gibi her 100 çocuğa karşılık gelen 60+ yaş grubundaki kişi sayısı, nüfusun yaşlanma endeksini vermektedir. 65+ yaş grubundaki her bir kişiye karşılık düşen 15-64 yaş aralığındaki kişi sayısı ise potansiyel destek oranını verir. Diğer bir ifade ile yaşlanma endeksi yaşlanma düzeyini, potansiyel destek oranı ise her bir emekliye düşen çalışma çağındaki kişi sayısını ifade eder (Mandıracıoğlu, 2010; Tufan 2014).

Tablo 6 Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesinde Nüfusun Yaşlanma Endeksi Yaşlanma Düzeyini, Potansiyel Destek Oranının 2007-2024 Yılları Arasındaki Değişimi

	2007			2024					
Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam		2007	2024
0-14	769.177	726.956	1.496.133	875.244	827.989	1.703.233	Yaşlanma Endeksi (%)	46	82,1
15-64	2.237.349	2.200.413	4.437.762	3.039.020	2.982.171	6.021.191	Potansiyel Destek Oranı	9,2	6,3
65+	210.584	272.674	483.258	427.931	523.764	951.695			
60+	309.432	378.984	688.416	645.256	753.465	1.398.721			

Kaynak: TÜİK verileri/Oranların hesaplanması tarafımızca yapılmıştır.

Türkiye genelinde olduğu gibi Doğu Marmara bölgesinde de son yıllarda nüfusun yaşlanma endeksi giderek yükselmekte ve potansiyel destek oranı ise azalmaktadır (Yılmaz 2021; Yılmaz

2023). 2007’de bölgede yaşlanma endeksi %46 iken 2024’te bu değer %82,1’e çıkmıştır. Yani günümüzde Doğu Marmara’da her 100 çocuğa karşılık 60+ yaş grubunda 82 kişi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile 60+ yaş grubundakilerin sayısı çocuk sayısına yaklaştırmıştır. 2007’de Doğu Marmara bölgesinde 9,2 olan potansiyel destek oranı ise günümüzde 6,3’e inmiştir (Tablo 6). Nüfusun yaşlanması ile bölgede her bir emekliye düşen çalışma çağındaki kişi sayısı azalmıştır.

Doğu Marmara Bölgesinde Demografik Yapının Değişmesine Neden Olan Faktörler

Yukarıda da belirtildiği gibi bölgede son yıllarda toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının azalması, buna karşın kaba ölüm hızının artması, demografik yapının değişmesine neden olmaktadır. Ayrıca net göç hızının sürekli artı değerler aldığı bölgede, bu durum da demografik yapıyı etkilemekte ve bazı verilerin değişmesinde normal akışın dışında (demografya açısından) tablolar oluşmaktadır.

Toplam Doğurganlık Hızının Değişimi

Bir yerde doğurgan yaştaki kadın başına (15-49 ya da 19-49) düşen 0-4 yaş aralığındaki çocuk sayısına toplam doğurganlık hızı ya da genel doğurganlık oranı denir (Tandoğan 1998; Özgüç ve Tümertekin 2011). Doğu Marmara düzey-1 bölgesinde 2009-2024 yılları arasındaki veriler toplam doğurganlık hızının giderek azaldığını göstermektedir. Bölgede 2009’da toplam doğurganlık hızı 1,77’ydi. 2009’da dahi nüfusun kendini yenilemesi için kritik değer olan 2,06’dan az olan toplam doğurganlık hızı, 2024’te 1,36’ya inmiştir (Tablo 7). Bölgede önümüzdeki süreçte bu değerlerin daha da azalması, çocuk nüfusun bölge toplam nüfusundaki payının giderek azalmasına neden olacaktır.

Doğu Marmara bölgesinde son yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi toplam doğurganlık, kaba doğum ve doğal artış hızı

giderek azalırken kaba ölüm hızı da artmaktadır (MARKA, 2021; BEBKA, 2024). Bu bölgede doğurganlığın azalması, ülke genelinde olduğu gibi kentleşme oranının ve eğitimi seviyesinin yükselmesi, aile kurumunun zayıflaması, ilk evlenme yaşının yükselmesi, evlenme hızının azalması, buna karşın boşanma hızının artması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Koç vd. 2010, Yılmaz, 2016; HÜNEE, 2018). Ortanca yaşın yükselmesi ve nüfusun yaşlanması ise doğal olarak kaba ölüm hızını yükseltmektedir.

Kaba doğum hızı bir yerde yıl içinde doğanların sayısının 1000’le çarpılıp yıl ortası nüfusu bölünmesiyle, kaba ölüm hızı ise yıl içinde ölenlerin sayısının 1000’le çarpılıp yıl ortası nüfusa bölünmesiyle bulunur (Tümertekin ve Özgüç, 2011; Yılmaz, 2021; Yılmaz, 2023). Doğu Marmara bölgesinde 2009-2024 arasında kaba doğum hızı ve nüfusun doğal artış hızı azalırken kaba ölüm hızı ise yükselmiştir. Bölgede 2007’de ‰15,2 olan kaba doğum hızı 2024’te ‰10’a inmiştir. Yani bölgede kaba ölüm hızı 15 yılda ‰5,2 azalmıştır. Aynı süreçte Doğu Marmara’da kaba ölüm hızı ise ‰5,6’dan ‰6,1’e çıkmıştır. Özellikle korona pandemisi döneminde bölgede kaba ölüm hızının ‰7,3’e (2021) kadar çıktığı, sonra azaldığı (2023’ kadar) ve tekrar yükseldiği dikkat çekmektedir (Tablo 7).

Bir yerde kaba doğum hızı ile kaba ölüm hızı arasındaki fark ise nüfusun doğal artış hızını vermektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2011; Yılmaz, 2021; Yılmaz, 2023). 2009-2024 arasında Doğu Marmara bölgesinde kaba doğum hızının giderek azalması, buna karşın kaba ölüm hızının ise genellikle artması nüfusun doğal artış hızının, hızla azalmasına neden olmuştur. Bölgede 2009’da ‰9,6 olan doğal artış hızının 2024’te ‰3,9’a indiği görülmektedir (Tablo 7). Doğu Marmara bölgesindeki toplam doğurganlık, kaba doğum-ölüm ve nüfusun doğal artış hızı verileri bölgenin 10-15 yıl içinde demografik döngüde son aşamaya gireceğini göstermektedir.

Tablo 7 Doğu Marmara Bölgesinde Toplam Doğurganlık, Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Artış Hızının 2009-2024 Arasındaki Değişimi

Yıllar	Toplam Doğurganlık Hızı	Kaba (Ham) Doğum Oranı (‰)	Kaba (Ham) Ölüm Oranı (‰)	Nüfusun Doğal Artış Hızı (‰)
2009	1,77	15,2	5,6	9,6
2010	1,74	14,8	5,5	9,3
2011	1,71	14,5	5,5	9
2012	1,8	15	5,5	9,5
2013	1,8	14,8	5,4	9,4
2014	1,88	15,3	5,5	9,8
2015	1,9	15,2	5,7	9,5
2016	1,89	15	5,7	9,3
2017	1,87	14,6	5,7	8,9
2018	1,84	14,2	5,7	8,5
2019	1,72	13,2	5,6	7,6
2020	1,61	12,2	6,3	5,9
2021	1,56	11,8	7,3	4,5
2022	1,48	11,1	6,4	4,7
2023	1,41	10,4	5,9	4,5
2024	1,36	10	6,1	3,9

Kaynak: TÜİK verileri/Doğal Artış Oranı hesaplanması tarafımızca yapılmıştır.

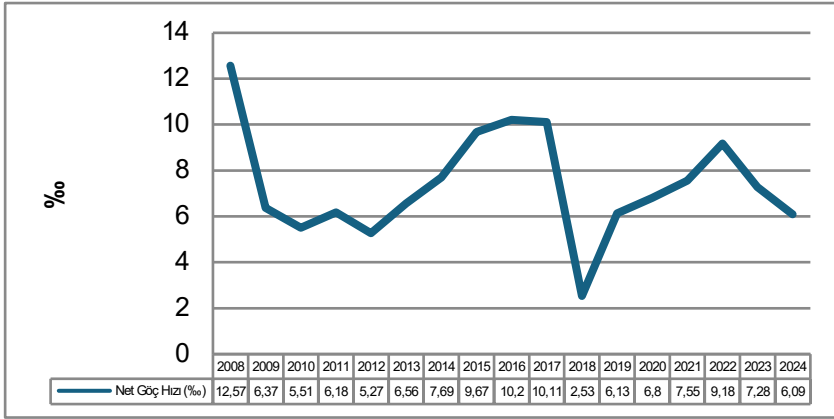
Net Göç Hızının Değişimi

Bir yerde alınan ve verilen göç arasındaki farka net göç, net göçün 1000 ile çarpılıp oranın toplam nüfusuna bölünmesi ile elde

edilen değere ise net göç hızı denir (Tandoğan, 1998; Yılmaz, 2021).

Doğu Marmara düzey-1 bölgesi öteden beri verdiği fazla göç alan ve dolayısıyla net göçün ve net göç hızının pozitif değerler aldığı bir bölgedir (MARKA, 2021; BEBKA, 2024). Bölgede 2008-2024 arasında net göçün sürekli artı değerler aldığı ve çoğu yıl %6 ile %10 arasında değiştiği dikkat çekmektedir (Şekil 4).

Şekil 4 Doğu Marmara Düzey-1 Bölgesinde 2009-2024 Arasında Net Göç Hızının Değişimi Grafiği

Kaynak: TÜİK verileri.

Net göç hızının artı değerler alması, bölgede nüfus artış hızını olumlu etkiler ve özellikle iş olanaklarının birçok bölgeye göre daha iyi olduğu Doğu Marmara’da kabaca 20-50 yaş aralığındaki nüfusun daha hızlı artmasına neden olur (DPT, 2008; (MARKA, 2021; BEBKA, 2024). Yani Doğu Marmara’nın göç alması bölgede nüfusun yaşlanma sürecini yavaşlatan bir durumdur. Çünkü bölgeye göçle daha çok genç nüfus gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

2007-2024 arasında Doğu Marmara düzey-1 bölgesinde demografik yapıdaki değişimin incelendiği bu çalışmada bazı

önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bölgede 2007’de yaklaşık 6,4 milyon olan nüfus, 2024’te yaklaşık 8,7 milyona çıkmış yani 2,3 milyon artmıştır. Diğer bir ifade ile 17 yılda bölgede nüfus yaklaşık %35 artmış ve yıllık artış hızı %2,1 olmuştur. Bu süreçte Doğu Marmara’da nüfus artış hızı Türkiye geneline göre daha yüksek bir değere çıkmıştır (MARKA, 2021; BEBKA, 2024). Bunun nedeni bölgenin fazla göç almasıdır. Çünkü bölgede toplam doğurganlık hızı çok yüksek olmayıp 2007-2024 arasında yaklaşık 1,8’den 1,4’e inmiştir. Oysa aynı süreçte bölgede net göç hızı yüksek olup çoğu yıl %6 ile %10 arasında değerler almıştır.

Doğu Marmara bölgesinde 17 yılda demografik yapı önemli ölçüde değişmiştir. Bu değişimin temel nedeni toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının giderek azalmasıdır. Nitekim bölgede 2007’de dahi nüfusun kendini yenilemesi için kritik değer olan 2,06’nın oldukça altında 1,77 olan toplam doğurganlık hızı 2024’te 1,36’ya inmiştir. Aynı süreçte kaba doğum hızı %15,2’den %10’a inmiştir. Doğu Marmara’da toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının azalması ve ortalama insan ömrünün giderek uzaması, çocuk nüfusun toplam nüfustaki payının hızla azalmasına, yaşlı nüfusun payının ise artmasına neden olmuştur. Bu süreçte çalışma çağındaki nüfusun payı ise çok az artmıştır. Nitekim 17 yılda çocuk nüfusun payı yaklaşık %3,5 azalırken çalışma çağındaki nüfusun payı %0,2 ve yaşlı nüfusun payı %3,3 artmıştır.

Doğu Marmara düzey-1 bölgesinde 17 yılda nüfusun yaş kompozisyonu hızla değişmiştir. 2007’de toplam nüfus içinde en büyük paya sahip yaş grubu 25-29 iken 2024’de gelindiğinde bu yaş grubu 40-44 olmuştur. Bölgede nüfusun yaş kompozisyonunun değişmesi, nüfus piramitlerinin ve nüfusun bağımlılık oranının da değişmesine neden olmuştur. Bölgenin 2007’deki nüfus piramidi kabaca 25-29 yaş grubundan taban ve tavana doğru daralırken 2024’teki piramit 40-44 yaş grubundan taban ve tavana doğru daralmaktadır. Nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak 2024’teki

piramidin orta ve üst kısmı genişlemiş, alt kısmı ise toplam doğurganlık hızının azalmasına bağlı olarak daralmıştır. Bölgenin 2007'deki nüfus piramidinde 25-29 ve 2024'tekinde 20-24 yaş grubunda erkek sayısı belirgin şekilde fazla iken her iki yılda iken 60+ yaş gruplarında ise kadın sayısı fazladır. Göç alan bölgeye 20-30 yaş arasındaki erkek nüfusun daha fazla ilgi gösterdiği, yaşlanmadan dolayı ise yaşlı ve dolayısıyla toplam nüfus içinde kadın sayısının giderek arttığı gözlenmektedir. Hatta İstanbul, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Ege gibi gelişmiş bölgelerin kabaca 20-50 yaş arası nüfusu göçle fazlaca aldığı bilinen bir gerçektir (Yılmaz, 2021; Özdemir ve Sertkaya Doğan, 2022; Yılmaz 2023; Olgaç ve Doğan, 2024; Olgaç, 2024).

Doğu Marmara, düzey-1 bölgesinde 2007'de yaklaşık %34 olan genç bağımlılık oranı, 2024'te %28'e inmiş aynı süreçte yaşlı bağımlılık oranı yaklaşık %11'den %16'ya çıkmıştır. Bu süreçte toplam bağımlılık oranı da %44,6'dan %44,1'e inmiştir. Bölgede genç bağımlılık oranının azalması ile 2007-2013 yılları arasında azalan toplam bağımlılık oranı, sonraki süreçte yaşlı bağımlılık oranının hızlı yükselişi ile tekrar artmıştır.

Doğu Marmara, bölgesinde 2007'de erkeklerde 30, kadınlarda 31, toplam nüfusta 30 civarında olan ortanca yaş 17 yılda erkeklerde 5, kadınlar ve toplam nüfusta yaklaşık 6 yaş artmıştır. Genç erkek nüfusu göçle daha fazla alan bölgede, erkek nüfusta medyan yaş kadın ve toplam nüfusa göre daha az artmıştır. Bölgede 2007-2024 yılları arasında nüfusun cinsiyet oranı sürekli yüksek çıkmıştır. Sanayi bölgesi olan Doğu Marmara, özellikle 20-50 yaş arası erkek nüfusu göçle daha fazla aldığı için cinsiyet oranının yüksek olduğu bir bölgedir. Bölgede çocuk nüfusta cinsiyet oranı yüksektir. Ancak 2007'de 65+ nüfusta yaklaşık 273 bin kadına karşılık 211 bin erkek varken (cinsiyet oranı %77,2) 2024 gelindiğinde bu orantısızlık yine fazla olmakla birlikte erkekler lehine biraz azalmıştır. 2024'te 65+ yaş grubunda yaklaşık

524 bin kadına karşılık 428 bin erkek (cinsiyet oranı %81,7) bulunmaktaydı. Göç alan bölgede bu duruma göçlerin neden olduğu tahmin edilmektedir. Aksi halde hızlı yaşlanma sürecinin yaşandığı Doğu Marmara bölgesinde, yukarıda belirtilen orantısızlığın 17 yılda kadınlar lehine daha da büyük boyuta ulaşması gerekirdi.

Türkiye genelinde olduğu gibi Doğu Marmara bölgesinde de son yıllarda nüfusun yaşlanma endeksi giderek yükselmekte ve potansiyel destek oranı azalmaktadır. 2007’de bölgede yaşlanma endeksi %46 civarında iken 2024’te bu değer %82’ye çıkmıştır. Bu değişim bölgede nüfusun yaşlanma düzeyinin yükseldiğini göstermektedir. 2007’de Doğu Marmara bölgesinde 9,2 olan potansiyel destek oranı, günümüzde 6,3’e inmiştir. Nüfusun yaşlanması ile bölgede her bir emekliye düşen çalışma çağındaki kişi sayısı azalmıştır.

Bu çalışmada toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının dışında kaba ölüm, doğal artış ve net göç hızı gibi demografik yapının değişmesine doğrudan ya da dolaylı etki eden çok sayıda faktör incelenmiştir. Doğu Marmara bölgesinde son yıllarda toplam doğurganlık, kaba doğum ve doğal artış hızı azalırken kaba ölüm hızı ise yükselmektedir. Bu veriler bölgenin demografik döngünün üçüncü aşamasının (geç yayılma) sonuna doğru yaklaştığını ve en geç 2035-2040 arasında son aşamaya (düşük durağanlık) gireceğini göstermektedir. Nitekim bölgede günümüzde nüfusun doğal artış hızı %4’ün altına inmiştir. Bölgede yakın gelecekte doğal artış hızının sıfıra inmesi ve daha sonra ham ölüm oranının, ham doğum oranını geçmesiyle eksili değerler alması söz konusu olacaktır.

Bölgede nüfusun gençleşmesi için toplam doğurganlık hızının yükseltilmesi gerekmektedir. Bunun için Doğu Marmara bölgesinde pronatalist nüfus politikalarının uygulanması gerekmektedir. Aksi halde bölge nüfusundaki hızlı yaşlanma süreci devam edecek ve daha büyük boyutlara ulaşacaktır. Yakın gelecekte

bölgede çalışma çağına her yıl daha az insanın girecek olması nedeniyle tarım, sanayi ve hizmetler gibi ekonomik faaliyet kolları için gerekli iş gücü problemi yaşanacaktır.

Öte yandan Doğu Marmara’da toplam doğurganlık hızını yükseltmek ve nüfusun yaşlanma hızını azaltmak için aile kurumu güçlendirilmeli, boşanma hızı azaltılmalı, ilk evlenme yaşı küçültülmeli ve evlenme hızı artırılmalıdır. Tabi bunları yapmak çok kolay değildir. Ancak yapılacak program ve projelerle bir yandan aile kurumunun güçlendirilmesi, öbür yandan istihdam olanaklarının artırılması (günümüzde Türkiye’de genç ve eğitimli nüfusta işsizlik oranı daha fazla olup bize göre bu da evlenme hızını azaltan bir etkidir) ve çözölen sosyal yapının güçlendirilmesi, orta ve uzun vadede olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Ancak bunun için yerel yönetimlerin ve merkezi hükümetin iş birliği yapması; sivil toplum kuruluşları ile iş dünyasının destek vermesi, hazırlanacak program ve projelerin kararlılıkla yürütölmesi gerekmektedir. Aksi halde olumlu sonuçların alınması mümkün olamayacaktır. Fakat yukarıda belirtilenler yapılırsa, Doğu Marmara bölgesinde nüfus artış hızı artar ve nüfusun yaşlanması süreci yavaşlatılır.

Kaynaklar

BEBKA, (2024). TR41 Düzey-2 Bölgesi Blge Planı 2024-2028, Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı. <https://bebka.org.tr/wp-content/uploads/2025/01/2024-2028-bursa-eskisehir-bilecik-bolge-planı.pdf>.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2020). *Veri Analiz Yöntemleri*, https://akillisehirler.csb.gov.tr/wp-content/uploads/KapasiteGelistirme/Egitim_Pdf/Veri_Analiz_Yontemleri.pdf

Devlet Planlama Teşkilatı, (2008). Türkiye’de iç göçler ve göç edenlerin nitelikleri (1965-2000), Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.

[https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordam/?p=1&q=T%C3%BCrkiye%E2%80%99de+i%C3%A7+g%C3%B6çler+ve+g%C3%B6ç+edenlerin+nitelikleri+\(1965-2000\)%2C+&alan=tum_txt](https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordam/?p=1&q=T%C3%BCrkiye%E2%80%99de+i%C3%A7+g%C3%B6çler+ve+g%C3%B6ç+edenlerin+nitelikleri+(1965-2000)%2C+&alan=tum_txt)

Doğanay, H. (2014). Türkiye beşeri coğrafyası. Ankara: Pegem-Akademi Yayınları.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2018). *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, ISBN 978-975-491-493-1. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/yayinlar/2019_tnsa_anarap_or_compressed.pdf.

Kalkınma Bakanlığı, (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2014-2023_B%C3%B6lgesel_Geli%C5%9Fme_Ulusal_Stratejisi.pdf.

Karar Gazetesi, (2024), (<https://www.karar.com/gorusler/kirsalnufus-yuzde-6mi-yoksa-yuzde-17mi-ya-da-yuzde-25mi-1854467>).

Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T. ve Çağatay, P. (2010). Türkiye’nin demografik dönüşümü: doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler:1968-2008, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları

Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye’de yaşlıların demografik özellikleri, *Ege Tıp Dergisi*, 49(3), 39-45.

MARKA, (2021). Stratejik Plan 2021-2025, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Yayını. https://marka.org.tr/wp-content/uploads/2022/06/MARKA_Kurumsal_Stratejik_Plan-2021-2025.pdf.

Olgaç, İ. (2024). Batı Marmara Bölgesi (TR2)’de nüfus ve iç göç hareketleri (2007-2023), *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 8(2), 164-182

Olgaç, İ. ve Doğan, M. (2024). Marmara Bölgesindeki illerin sürdürülebilirlik düzeylerinin coğrafi göstergelerle belirlenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 365-380.

Özdemir, F. ve Sertkaya-Doğan Ö. (2022). Türkiye’de bölgelerarası iç göçlerin kentleşmeye etkileri: İstanbul örneği, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(4), 432-450.

Özgür, E. M., (1998). *Türkiye nüfus coğrafyası*, Ankara: GMC Basın Yayın.

Tandoğan, A. (1998). *Demografik temel kavramlar ve Türkiye nüfusu*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2011). *Beşeri coğrafya: İnsan, kültür, mekân*. İstanbul: Çantay Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu. 2007-2024 Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verileri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>, www.tuseb.gov.tr, son erişim: 10/10/2020

Yılmaz, M. (2015). Türkiye’de kırsal nüfusun değişimi ve illere göre dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 161-188.

Yılmaz, M. (2021). *Türkiye nüfus coğrafyası*. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Yılmaz, M. (2023). *Türkiye'deki İBBS Düzey-1 bölgelerinin nüfus coğrafyası*. Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Yılmaz, M. ve Köse, M. (2024). Nüfus coğrafyası. İhsan Bulut (Ed.), *Beşeri ve ekonomik coğrafya* içinde (s.23-48). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Yüceşahin, M.M. (2009). Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım, *Coğrafi Bilimler Dergisi*,1, 1-25.

1. TURGUTLU İLÇESİNDE SANAYİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ¹ BÖLÜM 3

Osman YILMAZ²
U. Hamit ARI³

GİRİŞ

Turgutlu Ege Bölgesi'nin asıl Ege Bölümünde yer almaktadır. İlçe Manisa'nın Güneydoğusunda yer almakta olup; güneyinde İzmir'e bağlı olan Bayındır ilçesi, Güney Batısında Ödemiş(İzmir) Doğusunda Ahmetli, Kuzey tarafında Saruhanlı, Batısında Kemalpaşa(İzmir) ilçesine komşudur. İlçenin güneyinden D-300 karayolu (İzmir-Ankara) karayolu geçmektedir. Bu karayolu aynı zamanda Doğu-Batı ulaşımını sağlamaktadır. İlçenin kuzeyinden ise İzmir-Uşak-Afyonkarahisar demiryolu bulunmaktadır. Turgutlu ilçesi Manisa şehir merkezine olan uzaklığı 31 km, İzmir il merkezine ise 50 km uzaklıktadır. Turgutlu-Ankara arasındaki mesafe 535 km ve Turgutlu- İstanbul arası uzaklık ise 473 km'dir. Araştırma alanın yüz ölçümü yaklaşık 530 km²'dir. Denizden yüksekliği 78 metre olup bu yükselti ilçenin Gediz grabeni içerisinde kalan kısmında 50m kadar düşmektedir (Şekil 1).

Turgutlu Menderes masifi içerisinde bulunmakta olup Kuzeydoğu- Güneybatı boyunca uzanan sertleşmiş kütle üçüncü jeolojik zamanda alp kıvrımları oluşum esnasında kırılmalara uğramış ve iki yönlü doğu-batı, kuzey-güney olmak üzere fay hatlarının oluşumuna neden olmuştur. İlçenin kuzeyinde Çaldağı, Güneyinde Bozdağlar yer almaktadır. Kuzey ve Güney kesimleri engebeli ve dağlık bir yapıya sahiptir. İlçenin kuzeyinde 1034m ile Çal Dağı diğer adı Aysekiz tepesi, Güneyinde Bozdağların devamı olan (1668m) Çobandede, (1001m) Karlıktepe, (1181m) Çaltepe ve üç ilçe sınırlarında (Kemalpaşa-Turgutlu-Bayındır) Akçaoluk(1220) dağları bulunmaktadır.

¹ Bu çalışma Turgutlu ilçesinde (Manisa) sanayi fonksiyonun gelişimi süreci ve etkileri adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Prof. Dr., Makû Eğitim Fak. Türkiye ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Orcid: 0000-0002-5279-3191

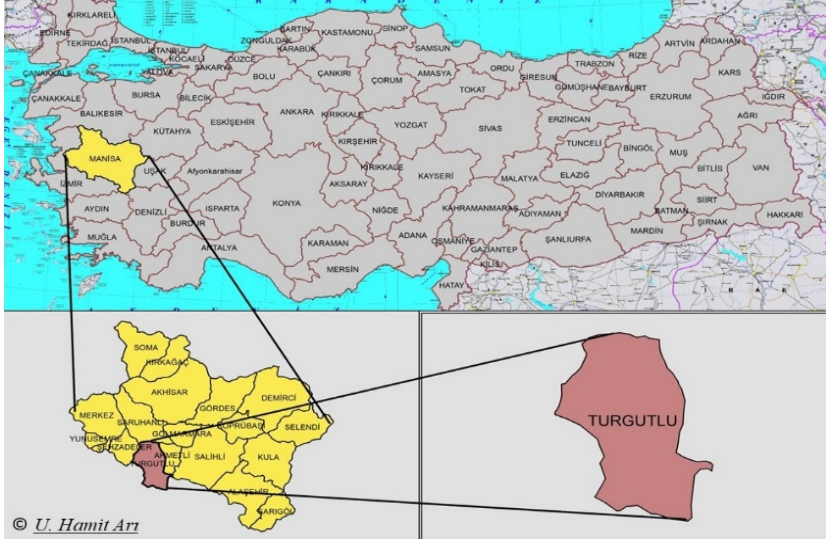
³ Yüksek lisans Öğrencisi, Makû Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya, Orcid: 0000-0001-8730-483X

Araştırma sahasının genel olarak Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Araştırma sahasının en sıcak ayları haziran, temmuz ve ağustos aylarıdır. Yıllık ortalama sıcaklık 16,7 °C olup yıllık yağış miktarı 750 mm civarındadır. Yıllık ortalama %60 civarı bağıl nem oranına sahip olan ilçede en fazla yağışlar aralık ve ocak ayında düşmektedir. İlçenin hakim rüzgar yönü ise %30 ile batı sektörlüdür. Kış ve ilkbaharda bulutluluk oranı artarken ilçede yaz aylarında ise en az bulutluluk değerine sahip olmaktadır.

İnceleme sahasının hidrografik özelliklerine bakıldığında en önemli ve en büyük akarsuyu Gediz Nehridir. Saha içerisinde bulunan diğer akarsular Irlamaz, Gürlevik, Karaçalı, Kemalpaşa Çayı olup bu akarsuların yağışlı dönemde su miktarları artarken yaz aylarında sıcaklığa bağlı olarak buharlaşmanın artmasıyla su miktarlarında azalıp kuruma durumuna ulaşırlar.

Araştırma sahasının kuzeyi ve güneyini dağlık alanlar oluşturmaktadır. Bu alanların yüksek bölümlerinde ormanlar bulunmaktadır. Bu ormanlık sahanın hakim türleri ise kızılçam ile karaçamdır. Kızılçam ormanları araştırma sahasında süreklilik göstermezler. Bunun nedeni sürekli antropojen tahribata maruz kalması sonucunda sınırlı alanda kızılçam ağaç topluluklarının kalmasına neden olmuştur. Akdeniz iklimi içerisinde bulunan araştırma sahası Doğu Akdeniz rejyonu ait su isteği az olan kurakçıl ve yeşil kalabilen bitki formasyonları yer kaplamaktadır. Alçak kesimlerde garigler (katırtırnağı, diken çalısı, abdestbozan) bulunurken yükselti artışına bağlı olarak makiler görülmektedir.

Şekil 1. Turgutlu'nun Lokasyonu

Turgutlu'nun yerleşiminin geçmişi hakkında ilgili verilere ve bilgilere, ilk defa II. Bayezid devrine ait olan İcmal Tahrir defterinde karşımıza çıkmaktadır. kayıtlarda timar olarak verilen bir köyden bahsedilmekte ve adı Turudlu olarak geçmektedir. Türkmen aşiretinin ismi olması sebebiyle Turudlu yerleşim yeri, yine aynı aşiret tarafından kurulduğuna işaret etmektedir. Araştırma sahası tarihi dönemlerde bir çok devletin egemenliği altında bulunmuştur. Bölgeye Lidya, Pers, Roma, Bizans hakimiyetine girdikten sonra 14 yy. Saruhanlılar hakimiyetine girmiştir. Son olarak Osmanlıların hakim olduğu bölge bu dönemde birçok gelişime tanıklık etmiştir. Özellikle Demiryolu hattının Turgutlu'ya ulaşması gelişimi hızlandırmış ve birçok bölgeden göç almaya başlamasına neden olmuştur. Osmanlı'da 1855 yılında başlayan belediye teşkilatlanmasıyla birlikte 1872 yılında da Turgutlu'da ilk belediye teşkilatlanması yapıldı. Böylelikle Turgutlu belediye teşkilatlanmasının da getirdiği süreçle hızlı bir şehirleşme yaşadı. 1923 öncesi dönemde Turgutlu yerleşimi, günümüzde Bozkurt, Turgutlar, İstiklal ve Özyurt mahallelerinin sınırları içinde kalan, Pazar Cami'nin kuzeyindeki kesimlerle, Limoncu Cami ve Tatar Cami'nin çevresindeki alanlara karşılık gelmektedir (Üzülmez & Yılmaz, 2021). Cumhuriyetle beraber de ilçe gelişime hız kazmıştır.

2024 yılı adrese dayalı nüfus sayım sonuçlarına göre Turgutlu ilçesi nüfusu 178.386 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Bir önceki yıla göre nüfus %0,74'lük bir artış yaşamıştır. Nüfus sayımına göre nüfusun %50,18'ini erkekler oluştururken, %49,82'sini kadın nüfusu oluşturmaktadır. Erkek nüfusu 89.512 iken kadın nüfusu 88.867 kişidir. İlçenin 61 mahallesi mevcuttur. İlçenin en kalabalık nüfusu Selvitepe Mahallesi bulunmaktadır. Toplam kişi sayısı 20.086 kişi ile ilçenin en fazla nüfusuna sahip mahallesidir. Akköy Mahallesi ise 64 kişi ile en az nüfusa sahip mahallesidir. Nüfus miktarı olarak Manisa'nın Yunusemre ve Akhisar'dan sonra 3. En fazla nüfusa sahip olan ilçesidir. Turgutlu ilçesinin 61 mahallesinin 22 tanesi merkez mahalle 39 mahallesi ise kırsal mahalle statüsündedir.

Turgutlu'nun sanayi varlığını hissetmesine kadar olan sürede tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahipti. Günümüzde şehirselleşen nüfusun temel geçim kaynağı olmasa da kırsal kesimlerde yaşayan nüfusun en önemli geçim kaynağı olarak ön planda yer alır. Kırsal kesimde tarım ürün çeşitliliğine bakıldığında üzüm, zeytin, biber, ceviz, tütün, buğday, pamuk gibi tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Turgutlu'nun yüzölçümü 546.000 dekar olup yüzölçümünün %46'sı 249.903 dekarında tarım faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Tarım arazilerinin 134.053 dekarı meyve bahçeleri, 78.200 dekarını tarla alanı, 37.388 dekarını ise sebze bahçeleri oluşturmaktadır. Tarıma dayalı olan ekonomi ilçe de büyük dönüşüm yaşayarak ekonomik faaliyetleri içerisine sanayi de katmıştır. Cumhuriyet öncesi ilçede başlayan üretimler 1920'li yıllarda ise var olan atölye imalatı gelişerek fabrikalaşmalar başlamıştır. Bu dönemde; un, çırçır, yağ, pamuk fabrikaları ile ilçede sanayi faaliyetleri hız kazanmıştır. İlçenin kimliğini oluşturan tuğla fabrikaları da bu dönemde üretime başlayıp 1960'lı yıllarda toprak sanayisinde ilçeye değer katarak markalaşmasını sağlamıştır.

Bu çalışma Turgutlu İlçesinde (Manisa) Sanayi Fonksiyonun Gelişim Süreci ve Etkileri adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. . Coğrafi çalışmaların araştırma metodu olan yerinde gözlem, çalışmanın en önemli aşamasını oluşturmuştur. Sahada sanayi alanlarında gözlem ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve fotoğraflamalar gerçekleştirilmiştir. Turgutlu ve Manisa sanayi ve ticaret odalarının yayınladığı raporlar, kalkınma bölgeleri

kapsamında yayınlanan raporlar, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı raporları, OSB'nin veri tabanı incelenmiş ve raporlanarak sayısal veriler grafik haline getirilerek literatür tarama gerçekleştirilmiştir. Bölgenin haritalandırılmasında veri tabanları ile birlikte CBS araştırmalarında yaygın olarak kullanılan ArcGIS 10.5 yazılımıyla gerçekleşmiştir. Araştırma bölgesi olan Manisa'nın Turgutlu ilçesinde kurumlar, kuruluşlar ile beraber özel ve tüzel kişiler ile görüşmeler yapılmış ve araştırma sahası hakkında bilgiler elde edilmiştir.

TURGUTLU'DA SANAYİ GELİŞİMİ

Manisa ve çevre illere göre sosyoekonomik gelişmişlik açısından üst sıralarda yer almaktadır. Kalkınma Bakanlığı'nın "Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Sıralaması" çalışmalarına göre Manisa il bazında 2017 yılı için 23. sırada yer almaktadır. Manisa, Kütahya, Uşak ve Afyonkarahisar'ı kapsayan TR33 Bölgesi'nde imalat işletmeleri Türkiye toplamının %3,7'sini oluştururken, Manisa tek başına 7.456 işletmeyle bunun yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. İl, kişi başına düşen ihracat değerinde ülke genelinde dördüncü sırada yer almakta olup, toplam yedi Organize Sanayi Bölgesi'ne (OSB) ev sahipliği yapmaktadır ve bunlardan dördü Manisa Merkez, Akhisar, Salıhlı ve Turgutlu gibi bölgelerde aktif olarak üretim yapmaktadır. Manisa'daki imalat sektörü, elektrikli ekipman ve gıdada özellikle güçlüdür ve elektrikli ekipman imalat çıktısına %19 katkıda bulunmaktadır (Akpınar & Keskin, 2018)Turgutlu ilçesinin sanayi gelişimi iki dönemde incelenmiştir. İlk önce Cumhuriyet öncesi dönem(Osmanlı dönemi) ve Cumhuriyet dönemi sonrası olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Dönemi Sanayi

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Turgutlu'da sanayi faaliyetleri, büyük ölçüde tarımsal üretime dayalı işleme sanayisi ekseninde şekillenmiştir. Tarımsal ürün çeşitliliği ve üretim kapasitesindeki artış, bu dönemde küçük ölçekli atölye ve imalathanelerin gelişimine zemin hazırlamıştır. Özellikle tütün ve üzüm gibi katma değeri yüksek ürünlerin işlenmesine yönelik faaliyetler, bölgesel sanayi yapılanmasının temelini oluşturmuştur (Özkan, 2023)

Turgutlu'nun demiryolu hattı üzerinde bulunması ilçede üretilen ürünlerin tüketim alanlarına ulaştırılmasını kolaylaştırmış

ve böylelikle ticaret hacminin artmasına vesile olarak endüstriyel üretimin sürdürülebilirliğine katkı sağlamıştır. 19.yy. son dönemlerinde Turgutlu'da faaliyet gösteren atölye tipi üretim gerçekleştiren işletmeler zeytinyağı, un değirmenciliği, sabun gibi ürünler üreterek hammaddesi yerel olan bir sanayi modelinin gelişmesini sağlayarak aynı zamanda iş olanakları ile bölge ekonomisinin canlılık kazanmasını sağlamıştır.

Osmanlı arşiv belgelerine dayalı verilere göre, dönemde "Sanayi-i Nefise Mektebi" gibi kurumlardan mezun olan sanatkâr bireylerin Manisa ve çevresine yerleşerek bölgesel ölçekte zanaatkârlığı destekledikleri görülmektedir. Bu bireylerin Turgutlu'da marangozluk, demircilik ve seramikçilik gibi emek yoğun ve el işçiliği gerektiren alanlarda faaliyet göstermeleri, kentte sanayi işbölümünün gelişimine katkı sunmuş; teknik bilgi ve becerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Sanayi faaliyetlerinin kurumsallaşmamış olması ve ölçek bakımından sınırlı kalması, bu dönemde modern anlamda sanayileşmenin Turgutlu'da henüz başlamadığını göstermektedir. Ancak yine de söz konusu üretim yapıları, geleneksel üretim biçimlerinden organize sanayi anlayışına geçişte önemli bir tarihsel eşik olarak değerlendirilebilir. Kırsal üretim ile kent merkezinde şekillenen zanaatkâr faaliyetlerin bütünleşmesiyle oluşan bu erken dönem sanayi yapısı, Cumhuriyet sonrasında daha organize ve ölçekli üretim biçimlerinin temelini oluşturmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde Manisa'nın sanayi yapılanması incelendiğinde, Turgutlu ilçesi, sahip olduğu doğal kaynaklar, tarımsal üretim kapasitesi ve zanaatkârlık geleneğiyle dikkat çekmektedir. XIX. yüzyılda Saruhan Sancağı'na bağlı olan Turgutlu, özellikle el sanatları ve küçük ölçekli sanayi işletmeleri bakımından önemli bir konumda bulunmaktaydı (Kastan, 2023)

Osmanlı döneminde ilçenin sanayi yapısına bakıldığında 19.yy. Osmanlı kentlerindeki lonca sistemi içerisinde şekillenmiş olup el sanatları bünyesinde olan gümüş işlemeciliği ile ön plana çıkmıştır. İlçe de diğer öne çıkan üretimi tuğla ve kiremit olmuştur. İlçede üretilen kiremit ve tuğla sadece ilçede yapılan inşaatlarda değil çevre illerden gördüğü ilgi nedeniyle çevre illerin inşaatlarında da kullanılmıştır.

1908 Aydın Vilayet Salnamesi'nde, Turgutlu'nun da içinde bulunduğu Manisa Merkez Kaza'da 950 dokuma tezgâhının faaliyet gösterdiği; yıllık üretimde 100.000 top pamuklu bezin elde edildiği kaydedilmiştir. Bu tezgâhların bir kısmının Turgutlu'da yer aldığı düşünülmekte, özellikle geleneksel ev içi üretim biçimlerinin sanayi öncesi dönem için önemli bir üretim modeli olduğu anlaşılmaktadır (Kastan, 2023)

Tablo 1. Turgutlu'da Cumhuriyet Öncesi Sanayi Faaliyetlerinin Başlıca Alanları

Sanayi Dalı	Faaliyet Türü	Ürün / Özellik	Notlar
Savat Gümüş İşçiliği	El Sanatları	Gümüş takımlar, süs eşyaları	Bölge dışında da ün kazanmış
Tuğla ve Kiremit Üretimi	Yerel Hammaddelere Dayalı Yapı Malzemeleri	Tuğla, kiremit	Toprağın niteliği üretimi desteklemiştir
Dokuma Tezgâhları	Ev tipi dokuma üretimi	Pamuklu bez, alaca kumaşlar	1908 Salnamesi'ne göre bölgede yaygındı

Kaynak: (Tuyun, 2018).

Osmanlı Dönemi ilçe sanayisi yerel hammaddeye dayanan atölye tarzı üretim yapan ve el sanatlarına dayanan bir model üzerinde gerçekleşmiştir. Araştırma sahasının bulunduğu bölgenin verimli tarım arazileri varlığı ise ilçedeki sanayi gelişimi destekleyen en önemli unsur olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Sanayi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Turgutlu'da genel ekonomik yapı tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Sanayi ise daha çok ev ve atölye tipi olarak üretim yapmaktaydı.

1927 Devlet salnamesi kayıtlarına göre Turgutlu'da fabrika niteliğinde 9 tesis bulunmaktadır. Bu fabrikalardan en eski sanayi kuruluşlarından olan 1887 yılında İsmail Ağazade Nuri tarafından kurulan ve yıllık 7600 kg un ile 7200 kg tahin üretimine sahip olan

imalathane Turgutlu'nun sanayi gelişiminde önemli yer tutmaktadır. 1923 yılında Bahri Efendi tarafından istasyon Caddesinde günlük 100 kg un üreten fabrika kurulmuştur. 1924 yılında Ahmet Sabri Efendi zeytin ve susam yağı üreten fabrikayı kurarak gıda sanayisi alanında üretim yapmaya başlamıştır. Yine aynı yıl Yörük Ali Efe ve Şürekası'nın İstasyon Caddesinde pamuk ve un ile çift üretim yapan fabrikası açılmıştır. İbrahimci Bulvarında 1924 yılında un ve elektrik üretimi yapan fabrika Poyrazzade Mehmet Efendi tarafından kurulmuştur. 1925 yılında Kırkağaçlı Ragıp Bey tarafından İstasyon Caddesinde pamuk ve elektrik üretimi yapan çırçır fabrikası kurulmuştur. 1926 yılında yıllık 8400kg üretim kapasitesi bulunan un fabrikası Bosnalı Mustafa Efendi tarafından kurulmuştur (Yankı, 2025)Turgutlu'da 1930'larda meslekler genellikle terzilik, marangozluk, semercilik, tenekecilik, değirmencilik, bakırcılık ve demircilik. Bu meslek grupları o yıllarda usta-çırak ilişkisiyle ve Ahilik geleneklerine göre ilerlemekteydi. Cevdet Öktem'in Belediye Başkanlığı döneminde Turgutlu'nun eski sanayi çarşısı olarak bilinen Demirciler Çarşısı İnşa edilmiştir. Bahsedilen bu yapılanma, Türkiye'nin ilk imar planı olan projeli sanayi çarşısı olma özelliğini barındırmaktadır. Demirci çarşısı ustalarından İsmail Demirdöven ilk pulluk yapma girişiminde başarılı olmuş ve yerli yapımı olarak ürettiği pullukları Türk insanının hizmetine sunmuştur. Zafer marka adı ile üretilen ilk tarım pulluğu 1923 yılında İzmir'de gerçekleştirilen 1. İktisat Kongresi'nde sergilenmiştir.

1935 nüfus sayımında, Turgutlu'da 5.432 kişi tarımda, 2.155 kişi sanayi ve küçük sanatlarda çalışmaktadır. Sanayide çalışan nüfusun en fazla çalıştığı sanayi kolları elbise, gıda ve içki ve demir sanayisidir. Günümüzde ise ilçede 15 yaş üstü çalışabilir nüfusun sayısı 121.200'dür (TÜİK, 2025).

Turgutlu'da sanayi kollarının gelişimine bakıldığında Turgutlu'nun sanayi gelişiminde büyük paya sahip olan tuğla ve kiremit sektörü cumhuriyet öncesine kadar dayanmaktadır. 1878 yılında ilçede 8 adet tuğla fabrikası bulunurken 1918 yılında üretim yapan fabrikaların mevcudu dörde düşmüştür. Milli mücadele döneminde ise var olan üretim yerleri de büyük Turgutlu yangınında tamamen ortadan kalkmıştır. 1925 yılında ise ilçe de Almanların kurmuş olduğu Kısmalı bölgesinde tuğla-kiremit fabrikası faaliyeti geçmiştir. Kooperatif şeklinde kurulan fabrika uzun süreli olmamış

ve üretime kısa süre sonra son vermiştir. 1940'lı yıllarda Hasan Kemalaki tuğla fabrikası üretime başlarken 1950'lili yıllara gelindiğinde Leylek Tuğla fabrikası, Yıldırım Kiremit fabrikası gibi fabrikalar üretime başlar. 1960'lara gelindiğinde ise küçük ve orta ölçekli 200'e yakın üretim yapan fabrikaya ulaşılmıştır. Sayının bu kadar artmasında en önemli sebep ise Çakal Azmağı bölgesinin keşfedilmesi olmuştur. Turgutlu'da toprak sanayisinin dönüm noktasını 1999 depremi olmuştur. Deprem öncesi ilçede tuğla üretimi gerçekleştiren firma sayısı 71 iken 2022 yılında bu rakam 20 fabrikaya kadar gerilemiştir. Yine 1984 yılında tuğla üretiminde çalışan kişi sayısı 3.000 iken bu rakam 2022 yılında 2000 kişi civarında olduğu bilinmektedir. 1979 yılında Turgutlu'da faaliyet gösteren tuğla fabrikalarının sorunlarına çözüm üretmek ve üretimde kaliteyi arttırmak için Turgutlu Toprak Sanayi İşverenleri Dayanışma Derneği kurulmuştur. 22 Mayıs 2002 yılında ise isim değiştirerek Turgutlu Tuğla Ve Kiremit Sanayicileri Derneği (TURSAD) adını almıştır. İlçede üretim gerçekleştiren 2025 yılı itibariyle 21 işletme üretim gerçekleştirmektedir.

Turgutlu'da gıda sanayi, tarımsal hammaddelerin değerlendirilmesi yoluyla önemli bir sanayi koludur. İlçede tarımsal ürün çeşitliliği, gıda sanayisinin gelişmesini doğrudan etkilemektedir. Başta üzüm, domates, biber ve buğday olmak üzere pek çok tarım ürünü, sanayi tesislerinde işlenerek farklı ürün gruplarına dönüştürülmektedir. Makarna, un, yem, salça, turşu, şekerleme ve meyve suyu gibi ürünlerin üretimi bu alandaki başlıca faaliyetler arasındadır. Gıda sanayisinin ilçe de öncü fabrikası 1956 yılında süt tozu üretimi ile faaliyete başlayan daha sonra üretim alanını genişleterek bebek maması, konserve kutu üretimi ve gıda konserveleri gibi çeşitli gıda üretimi yapan Bebe Holland Çocuk Mama fabrikasıdır. Ancak günümüzde fabrika faal durumda değildir. Turgutlu'da gıda sanayi 1970-1975 yıllarında ilçenin ekonomik kalkınma süreçlerinde önemli bir yer tutmuştur. Turgutlu'da üzüm suyu, konserve ve un ve unlu mamülleri gibi farklı gıda fabrikaları kurulma girişimleri olduğu bilinmektedir. 1970'li yıllarda özel girişimler ile beraber kooperatif ve devlet işbirliği ile tarıma dayalı sanayi üretim alanları kurulmaya çalışılmıştır. 1970'li yıllarda Turgutlu, gıda sanayisi alanında önemli atılımlar yapmış, özellikle konserve, meyve suyu ve üzüm suyu üretimi üzerine

kurulan tesisler dikkat çekmiştir. 1969'dan itibaren Almanya'da çalışarak kazandığı sermaye ile Eşref Oruç, Turgutlu'da bir üzüm suyu fabrikası kurma kararı almış ve Koşukırı mevkiinde 210 dekarlık bir arazi satın almıştır. Önemli bir detay, Oruç'un 25 işçiyi fabrikaya hissedar yapmayı planlamasıdır. Bu fabrika, hem yerel üzüm üreticilerini desteklemeyi hem de iç ve dış piyasaya üzüm suyu sağlamayı amaçlamaktadır (İpek, 2025)

Manisa merkezli Maden Meyve Suyu Fabrikası'nın kuruluş sürecinde yaşanan zorluklara rağmen, Turgutlu'da yeni bir meyve suyu ve konsantre fabrikası kurma girişimi hızla ilerlemiştir. Bu fabrika, küçük yatırımcıların birleşmesiyle anonim şirket olarak kurulmuş ve tarımsal kalkınmaya katkı sağlamayı hedeflemiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın desteğiyle yapılan fizibilite çalışmaları sonucunda, Sada Sanayi tarafından fabrikanın inşası için ihaleye çıkılmış ve kısa sürede inşaat sürecine başlanmıştır. Özellikle Tukaş Konserve Fabrikası'ndan sonra yeni bir meyve suyu fabrikasının kurulması, bölgedeki ekonomik kalkınma açısından büyük yankı uyandırmıştır. Turgutlu'lu 33 fırıncı ortak olarak 2 milyon liraya mal olacak modern bir ekmek fabrikası kurmaya karar vermiştir (İpek, 2025). Günde 150 çuval un üreterek hijyenik üretilmiş ekmek sağlama potansiyeline sahip olacak bu fabrikanın, Cumhuriyet'in 50. yılına yetiştirilmesi düşünülmüştür. O dönemde Fabrika sorumluları, bu üretim sayesinde Turgutlu'nun ekmek ihtiyacının sorunsuz şekilde temin edeceklerini ifade etmişlerdir.

Gıda sanayisinde 1989 yılında kurulan Lidya Konservecilik, 2006 yılında kurulan Baktat gıda, Abalıoğlu bünyesinde bulunan Lezita ilçenin önemli üreticileri arasındadır.

Cumhuriyetle birlikte ilçede 1924 senesinde pamuk işleme fabrikası açılmıştır. Bu fabrikayı Yahudi asıllı Yako Bencuya, Kırkağaçlı Hocaşade İsmail, Kırkağaçlı Hocaşade Ragıp ortaklaşa kurmuşlardır. Bölgede pamuk üreticileri için önemli bir işleme noktası haline gelmiştir. 1931 yılında 20 pamuk çıkrığı ile birlikte ilçe sanayisine büyük katkı sağlamıştır. 1970'li senelere gelindiğinde ise fabrika üretim hayatına son vermiştir. Günümüzde ilçenin en önemli tekstil fabrikası ile ilçenin Avşar Mahallesinde Bulunan Baggi Teskil fabrikasıdır.

Turgutlu'da sanayi fonksiyonun gelişiminde önemli paya sahip sanayi alt kollarından biri de makine sanayisidir. Türkiye'nin

ilk sanayi sitelerinden biri 1920’li yıllarda Demirciler Çarşısının kurulmasıyla Makine sanayisinin temelleri Turgutlu’da başlamıştır. Bu çarşı ilk imar projeli sanayi çarşısı olma özelliğini de taşımaktadır. Günümüzde ise Manisa İlçeleri kıyaslamasında en Fazla CNC makine varlığı ile metal ve makine sanayisinde önemli bir paya sahiptir. Metal ve makine sanayisinin gelişimine katkı sağlayan önemli adımlardan biri de 2010 yılında kurulan TURMESAD’tır. Makine sanayi içerisinde en fazla üretimi gerçekleştiren ve gelişen üretim modeli ise otomotiv sanayi için yedek parça üretimidir. İlçede bulunan otomotiv parça firmalarının bazıları tamamen yabancı yatırımcılardan oluşurken bir kaçı da Türk ortaklaşması olarak varlığını sürdürmektedir. Aynı zamanda diğer sanayi kolları içinde makine üretimleri de yapılmaktadır. İlçedeki bazı üretim tesisleri yurt dışı firmalara fason üretimi yapmaktadır.

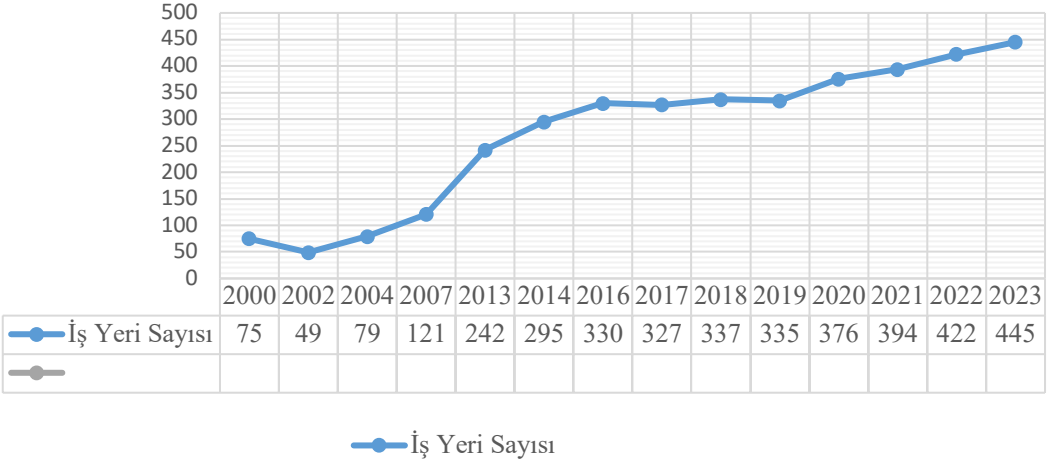
Turgutlu’da sanayi makineleri üretimi 1960– 1970 yılları arasında Tahsin Koyak önderliğinde ve sanayici girişimcileri ile üretimi başlanmıştır. Bu dönemde matkap tezgahları, tarım makine parçaları, testere makineleri üretimleri gerçekleştirilmiştir. Turgutlu’da 2023 sanayi sicil belgeli metal eşya ve makine imalatı gerçekleştiren 54 işletme bulunmaktadır. İşletme ölçeği değişkenlik gösteren sicil belgeli 16 otomotiv yan sanayi parçaları üretimi yapan işletme de bulunmaktadır. Makine imalatı gerçekleştiren firmalar içerisinde aynı zamanda bu 16 işletmenin içerisinde bulunan firmalarda mevcuttur.

İlçenin makine sanayinde öncü firmalardan biri olan Önder Lift Çelik San. Tic. Ltd. Şti 1977 yılında atölye imalatı ile üretime başlamıştır. 1992 yılında General Makine, 2005 yılında kurulan Atalay makine ilçenin bu sektörde temsilcileri olarak nitelendirilebilir.

Taşa ve toprağa dayalı üretiminde 1962 yılında kurulan Bloksan, 1975 yılında üretime başlayan Dev Blok, 1964’de açılan Aykutlar tuğla ile Seramiksan bu alanda ilçenin markalaşmasını sağlamıştır.

Araştırma sahasında tarım aletleri üretiminde öne çıkan üretimler; pulvazitör, kültivatör, çizel, dipkazan, araçapa, pulluk, tapandır. İlçede 1980 sonrası tarım aletleri üretimi yapan birçok işletme kurulmuştur. 1980 yılında Başak Pulverizatör, 1990 yılında Tarmak ilçenin önemli tarım aletleri üreticileri arasındadır.

Grafik 1. Turgutlu'da Sanayi Siciline kayıtlı İş Yeri Sayısı (2000-2023)

Kaynak: (Turgutlu Ticaret ve Sanayi Odası, 2024)

Grafik 1’de 2000-2023 yılları içerisinde sanayi siciline kayıtlı işyerlerinin sayısal değişimleri gösterilmektedir. 2000’li yılların ilk başlarında işyeri sayılarında bir dalgalanma söz konusu iken 2003 ve sonrası sanayi sicil kayıtlı işyerlerinde artış söz konusu olmuştur. Bu sayısal artış ekonomik faaliyetlerinin Turgutlu’da zaman içerisinde çeşitlendiğine ve sanayi yapısının güçlendiğine işaret olarak gösterilebilir. Bu durum istihdam oranlarında zaman içerisinde artışa sebep olmuştur.

2025 yılı itibarıyla Manisa’nın Turgutlu ilçesinde istihdam ve iş gücü yapısı, hem yerel yönetimlerin hem de özel sektörün katkılarıyla önemli bir dönüşüm geçirmektedir. İlçede sanayi üretiminin artışına paralel olarak istihdam olanaklarının da genişlediği görülmektedir. Manisa genelinde işsizlik oranı %6,3, istihdam oranı %53,8 ve iş gücüne katılım oranı %57,4 olarak açıklanmıştır. Bu oranlar, Türkiye ortalamasına yakın seyretmekle birlikte, sanayi potansiyeli yüksek ilçelerden biri olan Turgutlu özelinde iş gücü piyasasının olumlu yönde şekillendiğini göstermektedir.

Tablo 2. Sanayi Sicil Belgeli Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı (2024)

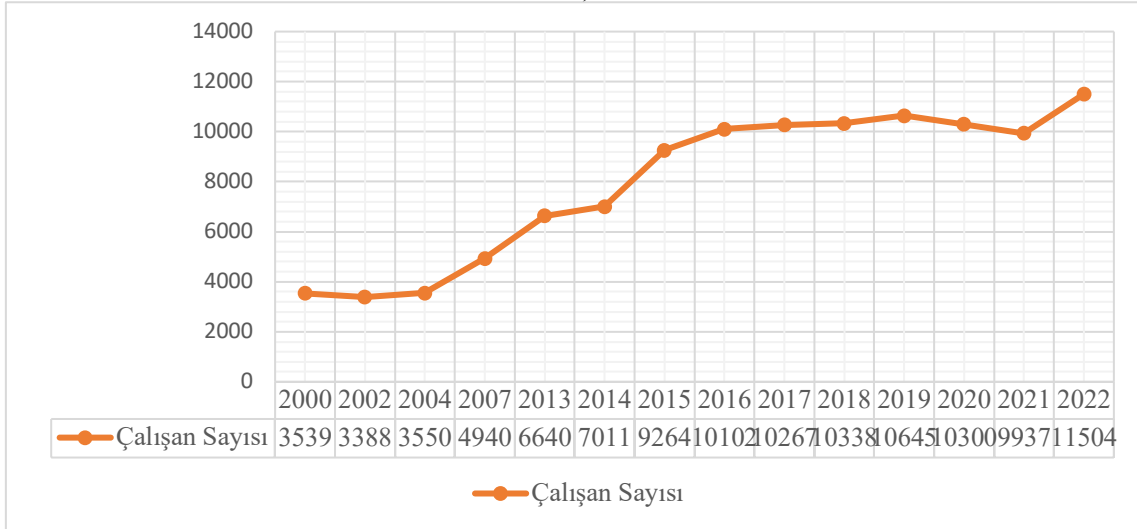
Sektör	Sayı	Sektör	Sayı
--------	------	--------	------

Çırçır	3	Elektrik- Elektronik	16
Deri	3	Gıda	114
Dokuma	3	İnş-Toprak	52
Kimya	10	Metal	55
Orman	91	Plastik	17
Oto Yan.	15	Diğer	37

Kaynak: (T.C. Manisa Valiliği, 2024)

İlçenin günümüzdeki sanayi siciline sahip işletmeleri incelendiğinde ilçede gıda sektörü üzerine üretim yapan işletme sayısı başta olmak üzere orman ürünleri (ev ve atölye tipi üretim gerçekleştiren dahil) metal sanayisi, hammadde toprağa dayanan ürünlerin imalatı, plastik sanayisi olarak sıralanabilir. Gıda sanayisinin yoğun olmasının temel sebebi ise hammadde teminin diğer sanayi kollarının hammaddelerine göre daha ulaşılabilir olmasıdır.

Grafik 2. Turgutlu'da Sanayi Siciline Kayıtlı Çalışan Sayısı (2000-2022)

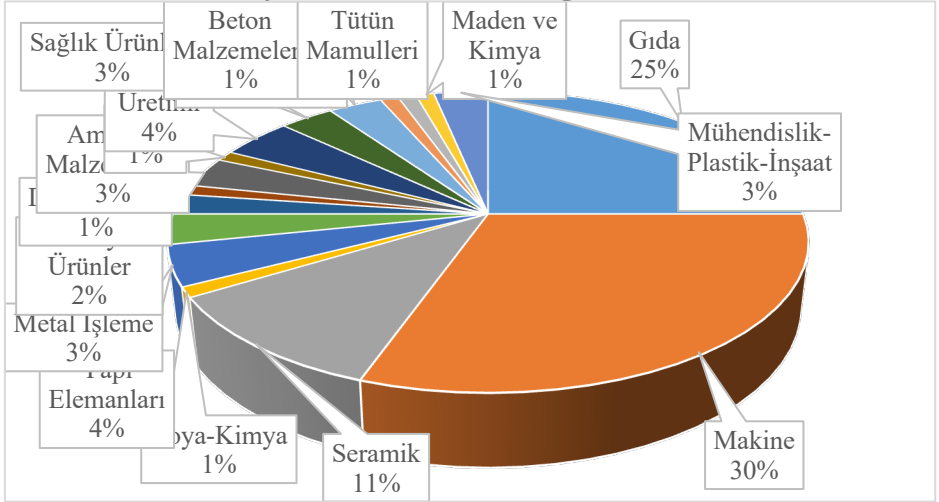
Kaynak: (Turgutlu Ticaret ve Sanayi Odası, 2024)

2000 yılında 3.539 çalışan sanayi sicil belgeli işletmelerde istihdam edilirken 2022 yılında 11.504 kişiye ulaşmıştır. Çalışan kişilerde dönemsel olarak dalgalanmalar olsa da bu veriler Turgut sanayisinin uzun vadeli büyüme trendi içerisinde olduğunu göstermektedir. Çalışan kişi sayısı ile 2023 verileri göre Manisa

ilçeleri arasında Yunusemre, Akhisar, Soma'dan sonra gelmektedir (Sayılarla Manisa, 2023).

Turgutlu sanayisinin gelişimine katkı sağlayan önemli etkenlerden biride 1996 yılında organize sanayi tesisinin kurulması olmuştur. İlçe ekonomisinin büyümesine katkı sağlamıştır. Turgutlu'ya 3 km uzaklıkta, İzmir-Ankara E-96 karayolu üzerinde konumlanan bölge, 342 hektar büyüklüğe ulaşmış olup, ulaşım açısından stratejik bir noktadadır; ilçeye 7 km, Manisa il merkezine 26 km ve İzmir limanına 45 km mesafededir (Turgutlu Organize Sanayi Bölgesi, 2025). Turgutlu Organize Sanayisinin içerisindeki sektör çeşitliliği oldukça fazladır. Buradaki sektör çeşitliliği de ilçe ekonomisinin büyümesine hem de istihdam yaratmaktadır. OSB varlığı sadece Turgutlu için değil aynı zamanda Manisa ve İzmir ve ilçeleri içinde istihdam olanakları oluşturmakta ve ilçe demografik olarak da değişime açık hale gelmektedir.

Grafik 3. OSB Sektörel Dağılım

Kaynak: (Turgutlu Organize Sanayi Bölgesi, 2025)

Turgutlu OSB'de yer alan işletmeler en fazla Makine ve Gıda alanında faaliyet göstermektedirler. En az ise ambalaj, ağaç ve sağlık ürünlerindeki firmalar yer almaktadır. Makine sektöründeki yoğunlaşma, bölgenin imalat sanayisindeki yerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Gıda işletmelerinin çokluğu ise ilçenin tarımsal potansiyelinin yüksek olduğunu işaret etmektedir. OSB içerisinde

fason üretim, talaşlı imalat, toplu üretim, özel üretim gerçekleştirilmektedir.

Tablo 3. Ortalama çalışan kişi sayısı

Sektör	Ortalama Çalışan Kişi Sayısı
Metal Sanayisi ve Diğer Ağır Sanayi	42
Dokuma-Deri-Giyim	23.6
Metal Eşya	32

Kaynak: (Sanayi ve hizmet istatistikleri, 2023), (Manisa İl Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, 2023)

Gıda sanayisinde ortalama çalışan sayısı değişkenliği görülmektedir. Mevsimlik işçi sayısındaki değişimler ortalama çalışan sayısının da değişkenlik yaşanmasına neden olmaktadır.

SONUÇ

Turgutlu sanayileşme evrelerini 3 kısma ayırabiliriz; ilçenin birinci evresi (erken dönem) 1850’liler ile 1950’lili yıllar arası geleneksel el sanatları, atölye tipi imalathaneler ve gıdaya dayalı fabrikalar, ikinci evre (geçiş dönemi) üretim çeşitliliğinin arttığı ve fabrika sayılarında artışın yaşandığı dönem ve üçüncü evre (yetişkinlik dönemi) organize edilmiş ve farklı üretim modellerinin uygulandığı dönem olarak ayırabiliriz.

Turgutlu’da sanayi fonksiyonu, Cumhuriyet öncesinde atölye tipi sanayi ve usta-çırak ilişkisine bağlı gelişen el sanatları yaygın iken 1920’lerden sonra fabrikalaşmaya ve günümüze doğru ise organize sanayi bölgelerine kadar uzanan bir süreç geçirmiştir. Turgutlu’nun verimli toprakları, su kaynaklarının bolluğu ilçe sanayisinin gelişimine katkı yapan en önemli faktörler olmuştur. İlçe de tarıma dayalı sanayinin ivme kazanmasında üzüm, zeytin, domates gibi ürünlerin işlenmesi etkili olmuştur. Turgutlu’da kil yataklarının bulunması ilçe isminin markalaşmasını sağlayan kiremit ve tuğla fabrikalarının kurulmasına neden olmuştur.

Turgutlu ilçesinde sanayi kollarının çeşitliliği 2000’li yıllardan sonra artış göstermiş ve hem ilçe hem de Manisa, İzmir gibi alanlardan da işçi istihdamı yaratmıştır. 2024 verilerine göre ilçede sanayi siciline kayıtlı işyerlerin %27,4’ü gıda sanayisini oluştururken %13,2’si metal, %12,5’ini taşa ve toprağa dayanan sanayi oluşturmaktadır. İlçe sanayisi Türkiye sanayisinin devleri arasında nitelendirilebilecek İzmir ile Manisa arasında bulunması rağmen var olduğu avantajlar sayesinde gelişimini sürdürmektedir.

Günümüzde Turgutlu sanayisi olumsuz olarak etkileyen negatifliklerde mevcuttur. Son dönemlerde vasıflı iş gücü eksikliği, aile işletmelerinin varlığının fazlalığı, altyapısal sorunlar, AR-GE eksikliği, yabancı yatırımın yerli yatırımcı tarafından ılımlı karşılanmaması ilçe sanayisinin gelişiminde yavaşlamaya neden olmaktadır.

Turgutlu bölgesel kalkınma da diğer il ve ilçelere örnek teşkil etmektedir. Turgutlu var olan imkanlarını doğru bir şekilde kullanarak sanayi sektöründe çeşitlilik yakalamıştır. Turgutlu sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmesi için elindeki kaynaklarını en verimli şekilde kullanabilmeli ve teknolojik dönüşümlerini en kısa zamanda tamamlayarak ayak uydurmalıdır. Bu durum ilçe sanayisinin gelişimi arttıracak ve gelecekte bölgede daha büyük bir paya sahip olmasına imkan tanıyacaktır.

Kaynakça

Akpınar, R., & Keskin, R. (2018). Manisa ilçeleri sanayi göstergelerinin tematik haritalanması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 5-16.

Arslan, F., Çağlar, İ. M., & Gürbıyık, C. (2017). Kültürel miras kapsamında kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel meslekler: Turgutlu örneği. *Studies of the Ottoman Domain*, 7(13), 211-247.

Bökü, M. H. (2021). *Kaybolan meslekler: Turgutlu'da tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinin sosyolojisi*. Turgutlu Belediyesi.

Ceylan, M. A. (2010). Manisa-Uşak demiryolunun yerleşme üzerine etkileri (II). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 21, 1-26.

Doğanay, H. (1997). *Türkiye beşerî coğrafyası*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Eralaca, H. (2018). 20. yüzyılda Turgutlu'nun demografik durumu. *20. yüzyılda Turgutlu* (s. 115-132). içinde Berikan Yayınları.

Gökmen , E. (2016). Hurûfât kayıtlarına göre Turgutlu kasabasındaki dinî-sosyal yapılar ile görevlileri (1690-1835). *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 356-394.

Günel, N. (1995). Gediz havzasının iklimi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 67-96.

Hamurlu, B. (2018). İzmir gazetelerinde Turgutlu (1939-1945). *20. yüzyılda Turgutlu* (s. 369-401). içinde Berikan Yayınları.

İnci, İ., & Gök, S. (2022). Osmanlı'nın son dönemlerinde Manisa'da sanayi ve zanaatlara dayalı üretim. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 716-726.

İpek, G. (2025). Turgutlu'nun 1971-1975 yılları arasındaki siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel hayatına basın gözünden bakış. *20. yüzyılda Turgutlu* (s. 519-602). içinde Berikan Yayınları.

Kastan, Y. (2023). Cumhuriyet dönemi'nde Manisa'da sanayi alanındaki gelişmeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(104), 1-34.

Kaya, A. (2013). *Turgutlu ilçesi'nin coğrafyası (Doktora tezi)*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

kolay, A. (2017). Anadolu'da işletmeye açılan ilk demiryolu hattı: İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolu. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*(48), 219-233.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi. (2018). *Geçmişten günümüze Manisa: Şehzade II. Mehmed ve Manisa tarihi-kültürü-ekonomisi* (Cilt 1). Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.

Manisa İl Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü. (2023). *Faaliyet raporu*.

Manisa Ticaret ve Sanayi Odası. (2023). *Sanayi görünüm raporu*.

Meşe, K. I. (2005). *Turgutlu tarihi kent dokusunun incelenmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

(2000). *Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu*. Resmî Gazete.

Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu. (2023). *Tesis envanteri*.

Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu. (2025). *NACE kodu*.

Özkan, E. (2023). Sanayi yerleşmeleri ve ulaşım ilişkisi. *Mekânsal Planlama Dergisi*, 6(1), 33-59.

Sanayi ve hizmet istatistikleri. (2023). TÜİK. adresinden alındı

(2023). *Sayılarla Manisa*. T.C. Manisa Valiliği. Manisa: Valiliği, T.C. Manisa.

T.C. Manisa Valiliği. (2023). *Sayılarla Manisa*. T.C. Manisa Valiliği.

T.C. Manisa Valiliği. (2024). *Sayılarla Manisa*. T.C. Manisa Valiliği, Manisa.

Tekin, S. (2012). Temettüat defterlerine göre Turgutlu'nun sosyal ve ekonomik durumu (1844-1845). *Tarih Okulu*(12), 193-220.

Turgutlu Organize Sanayi Bölgesi. (2025). 2 18, 2025 tarihinde TOSB: <https://www.turgutluosb.org.tr> adresinden alındı

Turgutlu Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü. (2023). *Faaliyet raporu*.

Turgutlu Ticaret ve Sanayi Odası. (2020). *Kasaba ekonomi*, 6(22).

Turgutlu Ticaret ve Sanayi Odası. (2024). *Kasaba Ekonomi*.

Turgutlu'nun ilk sanayi tesisleri. (2025). 2 18, 2025 tarihinde Turgutlu Yankı: <https://www.turgutluyanki.com/turgutlu-nun-ilk-sanayi-tesisleri/48664> adresinden alındı

Tuyun, M. V. (2018). *1965 Turgutlu ilçe yıllığı*. Turgutlu: Turgutlu Belediyesi Yayınları.

TÜİK. (2025). *Nüfus ve Demografi İstatistikleri*. TÜİK. adresinden alındı

Üzülmez, M., & Yılmaz, A. (2021). Turgutlu şehrinin mekansal gelişiminin (1950–2018) tarım arazileri üzerindeki etkisi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 73-83.

Üzülmez, M., & Yılmaz, A. (2021). Turgutlu şehrinin mekansal gelişiminin (1950–2018) tarım arazileri üzerindeki etkisi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 73-83.

BÖLÜM 4

TİRE İLÇESİNDE HİDROGRAFİK YER ADLARI

HASAN KARA¹

Giriş

Tire; Ege bölgesinde İzmir ilinin güneyinde 792 km² yüzölçümüne sahip, ilçe merkezi dışında bir belde ve 64 köyü (günümüzde kırsal mahalle) bulunan bir ilçedir. İzmir'in 30 ilçesi arasında alan genişliği itibariyle 3. sırada gelmektedir (Kara ve Daşdöyen, 2025). İzmir ilinin güneyinde Aydın il sınırında bulunan Tire ilçesinin kuzeyinde Bayındır ve Torbalı, batısında Selçuk, doğusunda Ödemiş ilçeleri yer alırken, güneyinde Aydın ilinin Germencik, İncirlioğlu ve Efeler ilçeleri ile komşudur (Şekil 1). Tire ilçesinin geçmişi çok eskilere uzandığından tarihin her döneminde yöre nüfus ve yerleşmeler açısından önemli konuma ve zengin bir kültürel mirasa sahip bulunmaktadır.

Türkiye'de yerleşim merkezlerinin giderek büyümesi sonucunda; büyük kentlerin yakınlarında bulunan ve merkeze uzak olmayan bazı küçük yerleşmeleri bünyesine katarak adeta yutmakta, idari yapılanma sonucu büyükşehir statüsü kazanan yerlerde köyler mahalleye dönüştüklerinden (Kara ve Belge, 2022)

¹ Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Orcid: 0000-0002-2184-0354

dolayı adları ortadan kalkmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda bazı yerleşme adları kaybolarak hafızalardan silinmektedir. Yerleşme ve diğer yer adları; çok farklı unsurlara bağlı olarak isimlendirilir. Bunların başında tarihi, kültürel ve yerel değerlerin yanı sıra coğrafi öğeler gelmektedir. Akdeniz iklimi etki sahasında yer almasından ötürü Tire’de kışın yağış fazlalığı, yazın ise kuraklık yaşanmaktadır. İlçede; Küçük Menderes nehrinin ve küçük akarsuların mevcudiyeti, çok sayıda su kaynağına sahip olması ve kurak dönemlerde su ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla kuyu, musluk, sarnıç gibi su yapılarının inşa edilmesi, yerleşme ve mevki adlarında hidrografik unsurları ön plana çıkarmaktadır.

Şekil 1 Tire İlçesinin Lokasyon Haritası

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü İzmir İl Haritaları

Tire ilçesinde tipik Akdeniz iklimi görülmektedir. Bu nedenle kış mevsimi yağışlı ve ılık, yaz mevsimi kurak ve sıcak geçmektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı 600-650 mm aralığında değişmektedir (Ceyhan Güvensen, vd. 2024). İlçenin güneyi dağlarla çevrilidir. İlçe merkezi ve ilçenin büyük bölümü Küçük Menderes ovasında yer aldığından (Doğan ve Vardar, 2010) çevreye göre çukur bir alanda ve yükselti 100 metrenin altında bulunduğundan dolayı yaz mevsiminde Ege ovalarında olduğu gibi sıcaklıklar 40° C ye kadar yükselmekte, kış mevsiminde ise dağlık alanlar dışındaki yerlerde ortalama sıcaklıklar 3° C civarında seyretmekte ve hiçbir zaman sıcaklık 0° C'nin altına düşmemektedir.

Tire'de Hitit, Lidya, Frig, Pers, Roma ve Bizans medeniyetlerinin izlerini görmek mümkündür. Zengin bir tarihe ve kültüre sahip bölge, Bizans döneminden sonra, 1308 yılında kurulan Aydınolu Beyliğinin kontrolü altına girmiştir. Türklerin eline geçmesiyle birlikte hızlı bir gelişim göstermiş, birçok tarihi yapı inşa edilmiş, darphane kurulup sikkeler basılmıştır.

Tire'nin güneyinde yer alan ve adeta ilçenin sırtını dayadığı dağlar olarak adlandırılan Aydın dağları, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde bölgede Kestane dağı olarak anılmıştır. Bu adın verilmesinde Aydın dağları üzerinde kestane ağaçlarının yayılış göstermesi etkili olmuştur. Bir dönem Yunan işgaline de uğrayan Tire; 4 Eylül 1922 tarihinde işgalden kurtulmuş ve cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte İzmir'in önemli ilçelerinden olmuştur.

Yerleşmeler kurulurken havası güzel, su kaynakları bol, toprakları verimli, çevreye hâkim, güvenli yerlerin seçildiği dikkati çekmektedir. Yerleşmelerin ve topoğrafyadaki yerlerin adlandırmaları yapılırken de coğrafya unsurları ön plana geçmektedir. Bu coğrafi adlandırmalarda iklim, bitki örtüsü, yer şekilleri ve beşerî özelliklerin yanı sıra hidrografik özellikler de son derece etkili olmaktadır. Yer adları ile ilgili yapılan bazı

çalışmalarda köy adlarının toponimik kaynaklara göre adlandırılmalarında hidrografik adlandırmaların, doğal çevre özellikleri başlığı altındaki adlar içerisinde bulunduğu göze çarpmaktadır (Bulut, 1996). Çankırı yöresiyle ilgili yapılan bir çalışmada köy adlarının %10'unun adını sularla ilgili terimlerden aldığı ve su-insan ilişkisinin önemini ortaya koyduğu ifade edilmektedir (İbret, 2003). Ülkemizin hemen her coğrafi bölgesinde veya alt yöresinde yerleşmelerin ya da farklı yerlerin hidrografik adlarla anılması suyun bütün canlılar gibi insan hayatında önemli bir yerinin olduğunu ispatlar mahiyettedir.

Sınırlılıklar

Çalışma alanında 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli Türkiye topografya haritalarının Tire ilçesi sınırlarını kapsayan ilgili paftalarının ışığında ilçe genelinde topografya haritalarında geöen bütün yerleşim ve diğer yer adlarının tamamı değerlendirilerek sınıflandırılmıştır. Yer adlarında; hidrografik özellikler barındıran nehir, dere, çay, göl, akarsu, ada, kuyu,  eşme, su, pınar, sarnıç vs. gibi adlar ile diğer yer adlarının içerisinde hidrografik izler taşıyan adlar da dikkate alınarak oransal bir tasnife tabi tutulmuştur. Böylece Tire ilçesindeki tüm yer adları ile coğrafi unsurlar arasındaki bağlantılar tespit edilmeye ve yer adları-hidrografya ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu  alışma; İzmir'in Tire ilçesi ile sınırlandırılmıştır. İlçe sınırlarının belirlenmesinde Aydın ve İzmir illeri mülki idare il haritaları, ilçe sınırlarını içine alan 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli Türkiye topografya haritalarının ilgili paftaları ve Google Earth Pro programından yararlanılarak ilçenin kesin sınırları tespit edilmiştir. Yerleşme adları ile diğer bütün yer adlarının listelenmesinde ise sadece 1/25.000 ölçekli topografya haritalarının ilgili paftalarında geöen adlar dikkate alınmış, literatürde belirtilen diğer adlar tasnif dışında tutulmuştur. Topografya haritalarının farklı paftalarında

tekrarlanan ve aynı yeri ifade ettiği kesin olarak değerdendirilen akarsu (Küçük Menderes gibi), çay, dağ, mevki, yerleşme vs. gibi aynı adlar haritalarda kaç kez geçerse geçsin bir kez geçiyormuş gibi kabul edilmiştir.

Tire ilçesinde ölkemizin diğer ilçelerinde olduğu gibi birbirinden çok farklı yer adları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, hidrografya, gök cisimleri beşerî coğrafya gibi coğrafyanın alt alanları ile ilgili olabildiği gibi bazıları da Oğuz boyları, tarihi kişilikler, şahıs adları veya eski medeniyetlerden günümüze kadar değışime uğramış birtakım adlar olabilmektedir. Konunun daha detaylı incelenebilmesi için Tire ilçesi sınırları içerisinde belirlenen yer adlarından sadece hidrografya ile (bütün sular) ilgili yer adları değerdendirilmiş, diğer yer adlarına ise değinilmemiştir.

Hidrografya İle İlgili Bazı Terimler

Su denildiği zaman en küçüğünden en büyüğüne kadar yüzeyden akan dere, su, ırmak, çay, nehir gibi bütün yüzey akarsuları, göller, göletler, barajlar, denizler, bataklıklar, sulak alanlar, suların yeryüzüne çıktığı kaynaklar, yeraltı suları, kuyular, suyu depolamak için yapılan sarnıç, musluk gibi su yapıları, su ile ilgili çok çeşitli terim ve kavramlar aklımıza gelmektedir. Tire ilçesi sınırları içerisinde de hidrografya terimleri ile ilgili çok farklı adlara rastlamak mümkündür. İlçedeki hidrografik yer adlarından bahsetmeden önce; pınar, çeşme, kuyu, dere, çay gibi çok bilinenler dışındaki su ile ilgili az bilinen terimlerin literatürdeki veya sözlük anlamlarını değerdendirmek gerekmektedir.

Akar ve akma; ırmak, dere, çay, küçük akarsu, çeşme, pınar, kaynak, su oluşu ve çeşme yalağını (Derleme Sözlüğü) tanımlamaktadır. Özellikle Afyonkarahisar yöresinde akarsular için akar tabiri kullanılmakta, Akarçay havzası, Afyon akarı, Eber akarı gibi havza ve akarsu adları bulunmaktadır.

Boğaz; iki denizi birbirine bağlayan, belirli bir uzunluk ve genişliğe sahip olan dar su geçitleri (BSTS/Coğrafya Terimleri Sözlüğü) için kullanılan bir tabirdir. Vadilerde yatağın daraldığı ve nispeten derinleştiği yerler için de boğaz tabiri kullanılmaktadır.

Çatak; su akıntılı yerler, dağlarda derin dereler, iki derenin birleştiği yerler (Derleme Sözlüğü) şeklinde ifade edilmektedir. Çat terimi de aynı anlamlara gelmektedir. Nitekim ülkemizde aynı adlarla anılan yerleşmeler ve birer ilçe adı bulunmaktadır.

Düden; su kaynağı, kuyu, derin ve geniş su birikintileri, girdap, suyu yeraltına çeken delik, su birikintisi, bataklık, yüzey sularının kaybolduğu yarıklar (Derleme Sözlüğü) gibi anlamlara gelmektedir. Havza tabanlarında yüzey sularını yeraltına boşaltan oyuklar ya da karstik çukurluklar için de düden tabiri kullanılmaktadır. Antalya ilinde Düden Şelalesi, Düden çayı, Düden başı gibi hidrografik adlandırmalar karşımıza çıkmaktadır.

Göz; birçok farklı anlamının yanı sıra suyun çıktığı yer, kaynak, derelerdeki su dönemeci, girdap, kuyu, derin bataklıklar (Derleme Sözlüğü), Göze; çeşme, ilkbaharda çıkıp yazın kaybolan sular, pınar, testi, kendiliğinden kaynayan su kaynağıdır (Derleme Sözlüğü). Öz; su arkı, dere, çay, küçük göl, verimli ve sulak yerler (Güncel Türkçe Sözlük) anlamlarında kullanılmaktadır. Derleme sözlüğünde Öz, göz ve gözenin birbirine yakın anlamları bulunmaktadır. Farklı anlamları bulunsa bile yer adlarında geçen öz, göz ve göze genellikle suları ifade etmektedir. Meşhur bir türküde “Akar can özümde sel gizli gizli” geçen öz kelimesi göz pınarını ifade etmektedir. Özlüce, Gözlü, Gözler gibi yer adlarıyla başında ve sonunda öz ve göz bulunan adlara sıkça rastlanmaktadır.

Ilıca; sıcak su çıkan yer, suyu sıcak olarak yerden çıkan hamam, kaplıca, çermik (Güncel Türkçe Sözlük) gibi anlamları ifade eder. Ilıca, kaplıca, çermik gibi terimler birbirine yakın aynı

anlamlarda kullanılmaktadır. Erzurum ilinde Ilıca ismini taşıyan bir ilçemiz bulunmaktadır.

Kaptaj; su kaynaklarının dağınık bir halde bulunduğu yerlerde bir noktada bir araya getirilip toplanarak şebekeye veya isale hattına ulaştırılmasını sağlayan su tesislerine denilmektedir. Kaptaj, bir nevi su alma veya su toplama yapılarıdır.

Madran; Batı Anadolu’da su testisi (Derleme Sözlüğü) anlamına gelmektedir. Aydın ilinde Madran dağı, Madran suyu, Madran çayı, Madran yaylası, Madran mahallesi gibi yer adları görülürken Yozgat ilinde Madran dağı efsanesi şeklinde halk anlatıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Menderes; bir akarsu yatağının az eğimli koyak tabanlarında ve ova düzlüklerinde çizdiği “S” harfine benzeyen kıvrımlardır (Güncel Türkçe Sözlük). İzmir ilinde Menderes adıyla bir ilçe ile Ege bölgesinde Büyük ve Küçük Menderes olmak üzere iki farklı önemli nehir bulunmaktadır. Küçük Menderes nehri Tire ilçesi sınırlarından geçmekte ve Tire ovasına hayat vermektedir.

Musluk; su sebili, kırsal bölgelerde hayırseverler tarafından yapılan su depoları, küçük içme suyu deposu, yedek çeşme, ağaçtan yapılmış su tası, su küpleri (Derleme Sözlüğü) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Özellikle kırlarda kaynakların bulunmadığı, yeraltı sularının derin ve kuyu açmanın mümkün olmadığı yerlerde hayırseverler tarafından yolcuların yaz aylarında su içmesi için inşa edilen üç tarafı ve üstü kapalı küçük su yapılarıdır. İçerisinde bir küp veya taştan yapılmış bir su deposu bulunup taşıma suyla sürekli doldurulmaktadır (Kara, 2018). Ege bölgesinde ve Tire’nin dağlık bölgelerinde yaygın olarak bulunmaktadır.

Oluk; musluk, çeşme, pınar (Derleme Sözlüğü), suyun daralarak aktığı yer, ırmak, çay ve dereden küçük akarsu, çeşme, değirmenin su deposu (Derleme Sözlüğü) gibi hidrografik anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca çatıların kenarlarında suların

toplanarak tahliye edildiği kısımlara da oluk denilmektedir. Başında veya sonunda oluk ifadesi geçen çok sayıda yer adını görmek mümkündür. Yalak ise; çeşme oluğu, tavukların su içtikleri kap, musluk, taştan veya ağaçtan oyularak yapılan su veya yem kabı (Derleme Sözlüğü) anlamlarına gelmektedir. Bazı yörelerde su olukları için su yalağı adlandırması da yapılmaktadır.

Sarnıç; yağmur suyu biriktirmeye yarayan yer altı su depolarıdır (Güncel Türkçe Sözlük). Sarnıçlara ülkemizde her yörede rastlanmakla birlikte Muğla, Antalya, Denizli, Aydın, İzmir gibi Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü, yaz mevsiminde sıcaklığın artıp yağışların iyice azaldığı yerlerde daha çok rastlanmaktadır.

Saz; genellikle su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişen kamış ve hasır otu benzeri bitkilere saz adı verilmektedir (Güncel Türkçe Sözlük). Sazak ise; bataklık, sazlık, pınarların, derelerin içerisindeki otluk yerler, küçük pınarlar ve kaynaklara bazı yörelerde sazak denilmektedir (Derleme Sözlüğü). Saz ve Sazak da su kıyıları veya sulu bataklık ortaları ifade ettiğinden dolayı hidrografik unsurlar içerisinde ele alınmıştır.

Su; dereden büyük çaylara (BSTS/Coğrafya Terimleri Sözlüğü) denilmektedir. Çay ise; dereden büyük, ırmaktan küçük akarsular (Güncel Türkçe Sözlük), uzunluğu, beslenme havzasının genişliği ve taşıdığı su miktarı yönüyle orta büyüklükte olan akarsular için kullanılmaktadır (BSTS/Coğrafya Terimleri Sözlüğü). Ülkemizde nispeten büyük akarsular için ırmak veya nehir, küçük olan akarsular için ise, oluk, dere, su, çay gibi birbirinden farklı adlandırmalar yapılmaktadır (İzbirak, 1986).

Sülük; sarkıt ve akarken buz tutmuş suları (Derleme Sözlüğü) ifade etmektedir. Sülük, aynı zamanda tatlı sularda, sulak sahalarda, göl veya dere kenarlarında yaşayan küçük hayvanlara verilen bir isimdir. Çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. İster buz sarkıtlarından isterse hayvanlardan adını

almış olsun bir yerde sülük adı kullanılıyor ise orada suçul bir ortam bulunduğundan dolayı sülükle ilgili yer adları da hidrografik adlar içerisinde değerlendirilmiştir.

Şarлак, şırşır, şırşır: çağlayan, harлак, гүрлек, harıl vb. çok sayıdaki terim ülkemizde şelale, çağlayan veya гүрleyerek akan su anlamlarında kullanılmaktadır (Derleme Sözlüğü). Genellikle yüksekten düşen suları ifade eden terimler olarak karşımıza çıkmakta ve her yörede farklı şekillerde kullanılmaktadır.

Göl; oluşum yönüyle genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun sulara ve yapay su birikintilerine (Güncel Türkçe Sözlük) göl adı verilmektedir (Hoşgören, 2001). Gölcük terimi de küçük su birikintileri anlamında kullanılmaktadır. Başında veya sonunda göl bulunan Sarıgöl, İnegöl, Gölcük, Gölbaşı, Gölarmara gibi çok sayıda yerleşme adına rastlamaktayız.

Yukarıdaki su terimleri ve tanımlarında da görüldüğü gibi ülkemizde hidrografik unsurlarla ilgili isim yelpazesi oldukça geniştir. Bazı terimler ülke genelini kapsadığı gibi bazı yöresel terimlere de rastlanmaktadır. Örneğin hepsi Tire ilçesinde görülmese bile şelale, çağlayan, şarлак, şırşır, şırşır, harлак, гүмбүрдек, гүрлек, çavlan, çağıldak vs. gibi terimlerin hepsi farklı yörelerde şelale anlamına gelirken; pınar, mınar, göz, göze, kaynak, çeşme, sazak, öz, akar, akarca, ılıca, bulak vs. terimleri suyun bir yerden çıktığı kaynağa veya pınara verilen isim olmaktadır.

Bulgular

Tire ilçesinde toplam 971 adet yer adı tespit edilmiştir. Bunlar ilçe sınırlarında bulunan tepe, dere, mahalle, çeşme, mevki, sırt, kuyu, yer, pınar, çiftlik, yayla, mezarlık, gedik ve kaptaj gibi farklı yer adlarıdır. Bunlar içerisinde Tepe adları 271 ad ve %27,91'lik oranla ilk sırada yer alırken, bütün yer adları içerisinde dere adları 233 yerde ve %24,0'lık oranda karşımıza çıkmaktadır

(Tablo 1). İlçe yer adları içerisinde dere (233 adet), çeşme (78 adet), kuyu (52 adet), pınar (27 adet) ve diğer (2 adet) olmak üzere toplam 392 yer adı direk hidrografik unsurlarla alakalıdır. Bu da bize ilçe genelindeki 971 yer adının 392 adetinin yaklaşık olarak (%40,7) sının direk sularla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Demek ki Tire ilçesinde hidrografik adlar çok önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 1 Tire ilçesinde Yer Adlarının Türlerine Göre Sayı ve Oranları

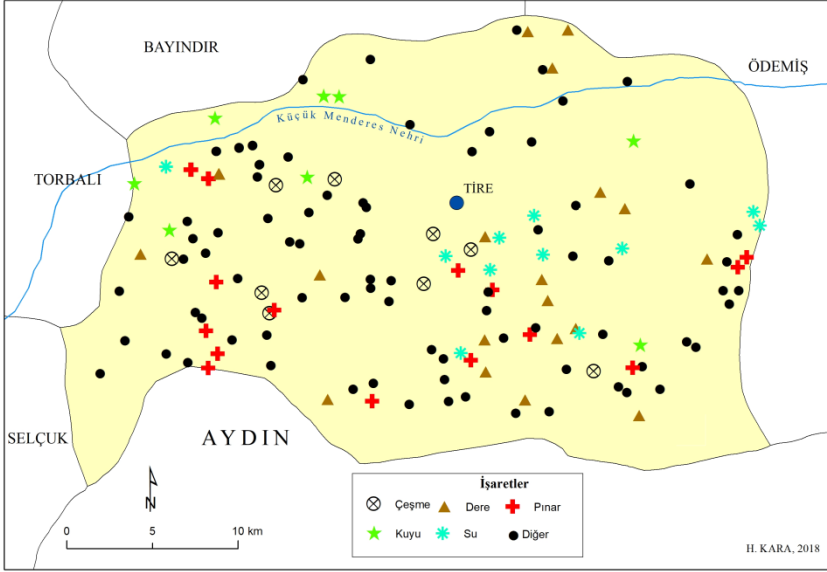
Tür	Yer Adı Sayısı	Oran (%)
Tepe	271	27,91
Dere	233	24,00
Mahalle	87	8,96
Çeşme	78	8,03
Mevki	69	7,11
Sırt	52	5,36
Kuyu	52	5,36
Yer	51	5,25
Pınar	27	2,78
Çiftlik	20	2,06
Diğer	9	0,93
Yayla	8	0,82
Mezarlık	8	0,82
Gedik	4	0,41
Kaptaj	2	0,21
Toplam	971	100,00

Kaynak: HGM, 1/25.000 Ölçekli Topoğrafya Haritalarının İlgili Paftaları

Küçük Menderes nehrinin doğu-batı istikametinde akarak ilçenin kuzey bölümünden geçmesi, güneydeki Aydın dağlarından kaynağını alan çok sayıda küçük derenin güneyden kuzeye ovaya doğru akması, ovadaki kuyuların, çok sayıda pınar ve çeşmenin varlığı Tire'yi hidrografik özellikler bakımından önemli hale

getirmiştir. Bu zengin su varlığı ise büyük oranda yer adlarında kendisini göstermektedir (Şekil 2).

Şekil 2 Tire ilçesinde Başlıca Hidrografik Adların Geçtiği Yerler

Kaynak: HGM, 1/25.000 Ölçekli Topoğrafya Haritalarının İlgili Paftaları

Dereler; genellikle yaz mevsiminde kuruyan küçük akarsulara (Güncel Türkçe Sözlük) ve bu akarsuların aktığı yatağı yazın tamamen kuruyan küçük akarsulara (BSTS/Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü) denilmektedir. Tire ilçesi dere bakımından oldukça zengindir. İlçedeki her dört yer adından birisi derelerden oluşmaktadır. Dereler 233 yerleşim adı ile (%24) temsil edilmektedir. İlçede dere sayısının çok fazla olmasında güneyde bulunan Aydın dağlarının ilçenin en yüksek yerlerini oluşturması, ilçenin kuzeyinden akan Küçük Menderes vadisinin de ilçenin en alçak sahasını oluşturması etkilidir (Şekil 3). Güneyden kuzeye doğru eğimin fazla olması dağlık alanlardan çok sayıda derenin ovaya doğru akmasına ve küçük vadiler oluşturmaya neden olmuştur. Çarikkuyu deresi, Yazlıkçeşme deresi, Sarnıç deresi, Serenliboğaz deresi gibi adında kuyu, çeşme, sarnıç ve boğaz gibi

hidrografik unsur barındıran dere isimleri bulunduğu gibi Alihoca deresi, Tekke deresi, Kavaklıdere, Değirmen dere, Çamdere, Meşeliçukur deresi vb. dere isimleri bitkiler, yapılar, şahıslar gibi farklı coğrafi unsurlarla adlandırılmışlardır.

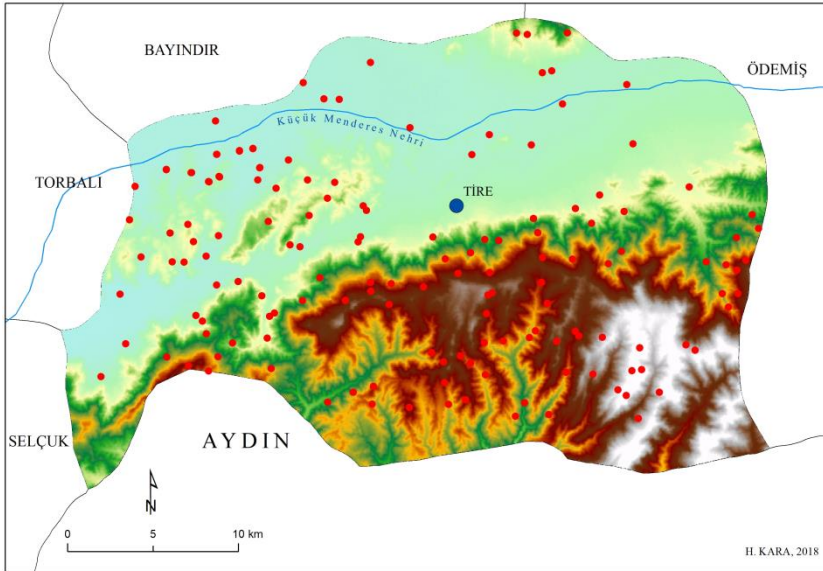
Pınar; yer yüzeyine kaynarak çıkan sular, bu suların çıktığı yer, çeşme, kaynak, memba (Derleme Sözlüğü) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Pınarlar; ülkemizde en sık ve fazla rastlanılan hidrografik unsurlardan birisidir. Kırsal bölgelerde suyun yeryüzüne çıktığı bir yer tespit edildiğinde hemen oraya küçük bir kapalı depo yapılarak biriken su borularla en yakındaki yol kenarına getirilerek bir çeşme yapılır. Böylece çeşmelerle pınarlar veya farklı isimlerle anılan su kaynakları arasında çok yakın bir ilişki vardır. İlçe genelinde 27 adet (%2,78) pınar kaynağına bunların 15 in adında ise hidrografik izlere rastlanmaktadır (Tablo 2). Pınarlar genellikle Küçük Menderes vadisinin güney kesiminde Aydın dağları ile Küçük Menderes ovasının kesişme sahasında daha çok gözlenmektedir. Kocatarla pınarı, Kayalı pınar, Karapınar, Hıdırpınar, Şekeroluk pınarı, Sazak pınar, Çobansuyu pınarı gibi önemli su kaynakları mevcuttur.

Kuyular; yeraltı suyundan daha iyi yararlanabilmek için insanlar tarafından açılmış, daha çok çember şeklinde, az veya çok derin kazılmış çukurlardır (BSTS/Coğrafya Terimleri Sözlüğü). Ülkemizde yer altı suyunun yüzeye yakın olduğu, pınar ve kaynak benzeri su çıkışlarının olmadığı yerlerde en çok başvurulana suya erişme yöntemi kuyu kazmaktır. Yeraltı suyunun yüzeye yakın olma durumuna göre 3-4 metre derinliklerde kuyu kazılabileceği gibi derinliği 50 metreyi geçen kuyular da kazılabilmektedir. Bu kuyulardan yeraltı suları kol kuvveti veya hayvan gücü ile çıkarılmaktadır. Derin olmayan kuyulara ip bağlanan kova benzeri su kapları atılarak su yukarı çekilmektedir. Bazı kuyuların kenarlarına seren denilen ve kuyudan su çekmekte faydalanılan kaldıraç biçiminde ağaç direkler konularak su çekme işlemi

yapılmaktadır. Daha derin olan kuyulara makara veya dönme dolap sistemi yapılarak ya kol kuvveti ya da hayvan gücü ile yeraltı suyu yüzeye çıkarılmaktadır.

Daha çok kuzey ve kuzeybatıdaki ovalık sahalarda Küçük Menderes vadisinin her iki yakasında kümelenmiş ve %5,36 lık bir paya sahip olan 52 adet kuyu tespit edilmiştir. Bu kesimlerde su kaynağı pek bulunmadığından fazla derin olmayan kuyu açmalarla uzun yıllar su ihtiyacı karşılanmıştır. Yakın dönemlerde bu kuyu kazma işlemi tamamen terkedilmiş ve eski kuyuların çoğu kapatılmış veya işlev göremez haldedir. Günümüzdeki sondajlar modern sondaj makinaları ile ve çok derinlere yapılmaktadır. Sinekli kuyu, Piyamlı kuyu, Deştimenkavağı kuyusu, Tahtalı kuyu, Hacıyusuf kuyusu, Sıtma kuyu, Dağlı kuyu, Cevizli kuyu vb. gibi farklı şahıs, bitki, hayvan, jeomorfoloji gibi coğrafi özelliklerle adları konulmuştur. 52 adet kuyu içerisinde neredeyse tamamına yakının adlarında hidrografik unsura rastlanmamaktadır.

Şekil 3 Tire İlçesinde Hidrografik Adların Yükseltiye Göre Dağılımı

Kaynak: HGM, 1/25.000 Ölçekli Topoğrafya Haritalarının İlgili Paftaları

Tablo 2 Tire İlçesinde Adında Hidrografik Unsur Barındıran Adlar

Hidrografik Ad Gurubu	Hidrografik Ad Sayısı	Oran (%)
Oluk	18	12,24
Su	15	10,20
Pınar	15	10,20
Dere	14	9,52
Kuyu	13	8,84
Çeşme	10	6,80
Göl	8	5,44
Şarлак	8	5,44
Öz-Göz-Göze	8	5,44
Boğaz-Koyak	6	4,08
Saz-Sazak	6	4,08
Musluk-Sarnıç	3	2,04
Çay	3	2,04
Ilıca	2	1,36
Akar-Akma	2	1,36
Kaklık	2	1,36
Diğer	14	9,52
Toplam	147	100,00

Kaynak: HGM, 1/25.000 Ölçekli Topoğrafya Haritalarının İlgili Paftaları

Çeşmeler; yol kenarlarında yolcuların ve gelip geçenlerin yararlanması için yapılan, suyun bir oluktan veya musluktan akıtıldığı, önünde yalak denilen bir küçük havuz bulunan su yapısı veya pınarlardır (Güncel Türkçe Sözlük). Çeşme yönünden Tire oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. İlçe de yer adlarının %8'i (78 adet) çeşmelere aittir. Ancak bu 78 adet çeşmenin ancak 1/3 ünde ancak hidrografik unsurla alakalı ad mevcuttur. Meryem çeşmesi, Kocamusa çeşmesi, Ak çeşme gibi çeşme isimleri adlarını şahıs veya renklerden alırken; Gökçepınar çeşmesi, Güneyoluk

çeşmesi, Akma çeşmesi, Çaloluk çeşmesi, Zulümkuyu çeşmesi gibi çeşmeler adlarında oluk, kuyu, pınar gibi hidrografik unsurları barındırmaktadır. Çeşme adlarının 24'ünde farklı hidrografik terimlere rastlanmaktadır.

Göller; oluşması genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, genellikle geniş alanlı, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsü, yapay su birikintisi (Güncel Türkçe Sözlük) şeklinde tanımlanır.

Sonuç

Tire ilçesinde 971 yer adının türlere göre dağılışı 392 si dere, çeşme, kuyu, pınar ve kaptaj adı olarak yer almakta ve % 40,7 gibi yüksek bir değere sahip görünmektedir. Ayrıca ilçedeki 971 yer adı içerisinde 147 farklı yer adının (%15,3) içerisinde doğrudan hidrografik terim izlerine rastlanmaktadır. Bazı hidrografik adlarda ise çift hidrografik unsur yer almaktadır. (Deregöz, Pınarkuyu, Akmaçeşmesi gibi). Tire'deki yer adları içerisinde 41 farklı anlamda hidrografik unsur tespit edilmiştir. İlçe coğrafyasının su unsurları ve su kültürü yönünden zenginliği ortaya çıkmaktadır.

İlçenin güneyinde bulunan dağlık sahalara ile kuzeybatıda hidrografik adlar ağırlık kazanmakta, ovanın kuzeydoğu yönü su kaynakları bakımından biraz fakir gözükmektedir. Daha çok küçük akarsular güneydeki dağlardan ovaya doğru ve genellikle kuzey yönünde akarken dere, su, pınar gibi hidrografik unsurlar bu bölgede kümelenmiştir. Kuyular ova tabanında, çeşmeler dağ-ova kesişim sahasında toplanmıştır.

Tire ilçesindeki yer adları genel olarak değerlendirildiğinde ilçenin yeryüzü şekilleri, coğrafi özellikleri ve su çeşitliliği ile hidrografik adlar arasında dengeli bir uyum olduğu ve hidrografik unsurların yer adlarının oluşturulmasında önemli bir paya sahip olduğu göze çarpmaktadır.

Kaynakça

- Bulut, İ. (1996). Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3, 31-41.
- Ceyhan Güvensen, N., Uğuz, U., Güvensen, A., Kaya, A. (2024). Tire (İzmir) İlçesinin Atmosferik Polenleri. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 14(3), 115-128. <https://doi.org/10.7212/karaelmasfen.1511999>
- Doğan, M. & Vardar, S. (2010). Tire'nin Jeomorfolojisi ve Arazi Kullanımına Etkisi. *1. Ulusal Tire Sempozyumu*. 18-20 Ekim 2010, İzmir, s.17-31
- HGM (Harita Genel Müdürlüğü). <https://www.harita.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2025)
- Hoşgören, M. Y. (2001) *Hidrografyanın Ana Çizgileri I*, İstanbul, Çantay Kitabevi
- [https://sozluk.gov.tr/BSTS/Coğrafya Terimleri Sözlüğü](https://sozluk.gov.tr/BSTS/Coğrafya_Terimleri_Sözlüğü) (Erişim Tarihi: 17 Eylül 2025)
- [https://sozluk.gov.tr/BSTS/Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü](https://sozluk.gov.tr/BSTS/Su_Ürünleri_Terimleri_Sözlüğü) (Erişim Tarihi: 17 Eylül 2025)
- [https://sozluk.gov.tr/BSTS/Yer Bilimleri Sözlüğü](https://sozluk.gov.tr/BSTS/Yer_Bilimleri_Sözlüğü) (Erişim Tarihi: 17 Eylül 2025)
- [https://sozluk.gov.tr/Derleme Sözlüğü](https://sozluk.gov.tr/Derleme_Sözlüğü) (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2025)
- [https://sozluk.gov.tr/Güncel Türkçe Sözlük](https://sozluk.gov.tr/Güncel_Türkçe_Sözlük) (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2025)
- [https://sozluk.gov.tr/Tarama Sözlüğü](https://sozluk.gov.tr/Tarama_Sözlüğü)(Erişim Tarihi: 25 Eylül 2025)
- İbret, B. Ü. (2003). Çankırı Köy Adları Üzerine Coğrafi Açından Bir İnceleme, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 7, 53-81.

- İzbırak, R. (1986). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
- Kara, H. & Belge, R (2022). Büyükşehir belediyesine dönüştürülen illerde şehir ve kırsal nüfusunun belirlenmesi: Denizli örneği. *Türk Coğrafya Dergisi* 81, 69-82. <https://doi.org/10.17211/tcd.1121832>
- Kara, H. & Daşdöyen, M. (2025). Kültürel Coğrafya Özellikleri Bakımından Tire Salı Pazarı, *VII. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi*, 06-07 Mayıs 2025, Ankara, s.646-659
- Kara, H. (2018). Kültürel Coğrafya Açısından Eşme Yöresinde Su Yapıları (Musluklar), *Journal of History Culture and Art Research* 7 (1), 451-466
- Özçelik, A. (Ed.) (2024). “Geçmişten Günümüze Tire”, *Tire’den Yansımalar Dergisi*, 25, .4-9

